

СЛИЧУК АНДРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

Допускається до захисту:
завідувач кафедри
політології
та державного управління
д.політ.н., доцент
_____ Чальцева О.М.
« ____ » _____ 2024 р.

**ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ**

281 – «Публічне управління та адміністрування»

Освітня програма «Публічна політика та адміністрування»

Кваліфікаційна (магістерська) робота

Науковий керівник:
Прямухіна Н.В., професор кафедри
політології та державного управління,
д. економ. н., професор

Оцінка: ____ / ____ / ____
(бали/за шкалою ЄKTS/за
національною шкалою)

Голова ЕК:

(підпис)

АНОТАЦІЯ

Сличук А.В. ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ.

Кваліфікаційна (магістерська) робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр» за спеціальністю 281 – «Публічне управління та адміністрування», освітня програма «Публічна політика та адміністрування». Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця, 2024.

Кваліфікаційна (магістерська) робота присвячена визначенню ролі фінансової політики в системі соціально-економічного розвитку України.

В роботі проаналізовано особливості архітектури фінансової політики України у передвоєнний та воєнний період у системі соціально-економічного розвитку держави. Надано огляд правових основ формування та реалізації фінансової політики на рівні держави та її регіонів. Проведено моніторинг результативності інституційних засад фінансової політики держави у передвоєнний та воєнний періоди. Визначено ефективність управлінських технологій та соціально-економічних критеріїв фінансової політики держави. Визначено напрями вдосконалення архітектури фінансової політики України в контексті соціально-економічних наслідків у повоєнний період. Розглянуто перспективи удосконалення управлінських технологій фінансової політики у системі соціально-економічного розвитку держави.

Ключові слова: фінансова політика, соціально-економічний розвиток держав, державний бюджет, доходи, видатки, публічні фінанси.

ABSTRACT

Slychuk A.V. FINANCIAL POLICY IN THE SYSTEM OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE STATE.

Qualifying (master's) thesis for obtaining the Master's degree in the specialty 281 - "Public Management and Administration", educational program "Public Policy and Administration". Donetsk National University named after Vasyl Stus. Vinnytsia, 2024.

The qualification (master's) work is devoted to determining the role of financial policy in the system of socio-economic development of Ukraine.

The paper analyzes the peculiarities of the architecture of the financial policy of Ukraine in the pre-war and post-war period in the system of socio-economic development of the state. An overview of the legal foundations of the formation and implementation of financial policy at the level of the state and its regions is provided. The monitoring of the effectiveness of the institutional foundations of the state's financial policy in the pre-war and war periods was carried out. The effectiveness of management technologies and socio-economic criteria of the financial policy of the state is determined. The directions for improving the architecture of the financial policy of Ukraine in the context of socio-economic consequences in the post-war period are determined. The prospects of improving management technologies of financial policy in the system of socio-economic development of the state are considered.

Key words: financial policy, socio-economic development of states, state budget, revenues, expenditures, public finances.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ	9
1.1. Особливості архітектури фінансової політики України у передвоєнний та воєнний період у системі соціально-економічного розвитку держави.....	9
1.2. Огляд правових основ формування та реалізації фінансової політики на рівні держави та її регіонів.....	18
1.3. Методологія та критерії дослідження ефективності фінансової політики держави у контексті її соціально-економічного розвитку.....	23
Висновки до розділу 1	28
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ.....	30
2.1. Моніторинг результативності інституційних засад фінансової політики держави у передвоєнний та воєнний періоди.....	30
2.2. Аналіз ефективності управлінських технологій та соціально-економічних критеріїв фінансової політики держави	39
2.3. Імплементация зарубіжного досвіду побудови і реалізації фінансової політики держави до українських реалій.....	48
Висновки до розділу 2	56
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ	58
3.1. Напрями вдосконалення архітектури фінансової політики України в контексті соціально-економічних наслідків у повоєнний період	58
3.2. Перспективи удосконалення управлінських технологій фінансової політики у системі соціально-економічного розвитку держави з урахуванням зарубіжного досвіду	63
Висновки до розділу 3	70
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	76

ВСТУП

Актуальність дослідження. Фінансову політику можна розглядати як цілеспрямовану діяльність держави та інших суб'єктів господарювання у сфері формування, розподілу і використання фінансових ресурсів задля досягнення поставленої мети соціально-економічного розвитку країни.

Головна мета фінансової політики полягає у підвищенні рівня суспільного добробуту шляхом оптимального розподілу ВВП між галузями господарства, соціальними групами населення та регіонами. Серед важелів фінансової політики задля забезпечення економічного зростання в країні є вплив на попит і пропозицію, споживання, заощадження та інвестиції.

Стратегічні заходи фінансової політики спрямовані на: оптимізацію пропорцій між індивідуальним та суспільним споживанням, розвиток і формування ефективного фінансового ринку, створення сприятливого інвестиційного клімату, формування і нарощування національного капіталу тощо. Фінансова політика не може бути постійною протягом значного терміну, оскільки змінюються обставини функціонування як у глобальному масштабі, так і в конкретній країні або регіоні. Характерною ознакою фінансової політики є пошук компромісу між можливостями та потребами соціально-економічного розвитку.

Фінансова політика має базуватися на науково обґрунтованій концепції економічного розвитку суспільства та давати реальні поточні (макроекономічна збалансованість, бездефіцитність бюджету, оптимальний обсяг державного боргу тощо) і стратегічні (стійкий економічний розвиток країни, зростання ВВП, інвестицій, добробуту населення, платоспроможності країни) результати, а також базуватися на адекватних концепціях економічного розвитку та фінансових механізмах їх реалізації.

Фінансову політику слід розглядати як сукупність цілеспрямованих державних заходів щодо формування й ефективного використання фінансових ресурсів країни, які містять у собі ресурси її окремих регіонів, секторів

економіки, підприємств і домогосподарств, для забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку на основі використання відповідних фінансових і монетарних важелів та створення відповідного інституційного середовища, котрі сприяють реалізації цієї політики. Лише за такого розуміння поняття «фінансова політика», коли вона спрямована насамперед на забезпечення умов для розвитку економіки та нарощування фінансових ресурсів країни, можливе задоволення зростаючих потреб соціальної сфери й державного управління, процвітання країни в майбутньому.

Таким чином, існує взаємозалежність між рівнем соціально-економічного розвитку країни та фінансовою політикою. Без грамотної та ефективної фінансової політики неможливий соціально-економічний розвиток.

Дослідженню різних аспектів формування та реалізації фінансової політики присвячені праці багатьох науковців, зокрема: Базилевич В. Д., Леоненко П. М., Юхименко П. І., Александрова М.М., Романенко О.Р., Боголіб Т.М., Василик О.Д., Опарін В.М., Чугунов І.Я., Мюррей З. Френк, Відхан К. Гоял, Гальчинський А.С., Гордієнко Л.А., Єфименко Т.І., Квач Я.П., Філіпенко А.С. та інших.

Мета роботи – аналіз ролі та місця фінансової політики в процесі соціально-економічного розвитку держави.

Виходячи з встановленої мети дослідження основні **задачі дослідження** наступні:

- дослідження особливості архітектури фінансової політики України у передвоєнний та воєнний період у системі соціально-економічного розвитку держави;
- огляд правових основ формування та реалізації фінансової політики на рівні держави та її регіонів;
- розгляд особливостей методів та критеріїв дослідження ефективності фінансової політики у контексті її соціально-економічного розвитку;

- моніторинг результативності інституційних засад фінансової політики держави у передвоєнний та воєнний період;
- аналіз ефективності управлінських технологій та соціально-економічних критеріїв фінансової політики держави;
- дослідження можливості імплементації зарубіжного досвіду побудови і реалізації фінансової політики до українських реалій;
- визначення напрямів вдосконалення архітектури фінансової політики України в контексті соціально-економічних наслідків у повоєнний період;
- визначення перспектив удосконалення українських технологій фінансової політики у системі соціально-економічного розвитку держави з урахуванням зарубіжного досвіду.

Об’єктом дослідження виступає фінансова політика держави.

Предметом дослідження є аналіз можливості використання фінансової політики держави в системі соціально-економічного розвитку.

Методологічною основою дослідження виступають наступні методи: порівняльний (використовуються для порівняльної характеристики різних моделей розвитку, особливостей впливу фінансової політики на соціально-економічний розвиток окремих країн), історичний (при аналізі особливостей застосування фінансової політики в різних історичних реаліях), статистичний (при аналізі результативності інституційних засад фінансової політики держави у передвоєнний та воєнний період та аналізі ефективності управлінських технологій та соціально-економічних критеріїв фінансової політики держави), **методи** дедукції та індукції, системного аналізу, наукової абстракції та інші.

Інформаційну базу дослідження склали: чинне законодавство і нормативні акти України; офіційні матеріали Міністерства фінансів України та Національного банку України; дані Державної служби статистики України та міжнародних органів статистики; наукові праці вітчизняних і зарубіжних науковців у галузі фінансової політики.

Гіпотеза наукового дослідження – окремі іноземні практики формування і впровадження фінансової політики можуть бути адаптовані і використані в Україні у період війни та повоєнного відновлення громад для відбудови її економічного потенціалу.

Наукова новизна роботи полягає в удосконаленні методів фінансової політики держави в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення економіки країни.

Практичне значення дослідження полягає у можливості реалізації сформульованих пропозицій в процесі удосконалення механізмів реалізації фінансової політики.

Апробація результатів дослідження. Результати роботи були висвітлені під час конференції II Міжнародної науково-практичної конференції Прикладні аспекти сучасних міждисциплінарних досліджень (м. Вінниця, 24 листопада 2022 р.), назва доповіді – «Напрями реформування окремих елементів фінансової політики держави».

Структура роботи. Магістерська робота викладена на 75 сторінках комп'ютерного тексту і складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (з 51 найменування). Робота містить 17 рисунків та 1 таблицю.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

1.1. Особливості архітектури фінансової політики України у передвоєнний та воєнний період у системі соціально-економічного розвитку держави

Економічна політика кожної країни спрямована на її сталий розвиток, розширене суспільне відтворення, покращення умови життя населення, здобуття визнання на світовій арені, реалізацію конкурентних переваг, вдосконалення розвитку та розміщення продуктивних сил, структури господарства тощо. Фінансова політика є важливою складовою економічної політики, що охоплює комплекс заходів, спрямованих на регулювання фінансової системи. Фінансова політика країни включає сукупність розподільних і перерозподільних заходів щодо організації фінансових відносин з метою забезпечення зростання валового внутрішнього продукту (ВВП) країни і підвищення добробуту всіх членів суспільства.

Фінансову політику можна розглядати як цілеспрямовану діяльність держави та інших суб'єктів господарювання у сфері формування, розподілу і використання фінансових ресурсів задля досягнення поставленої мети соціально-економічного розвитку країни.

Головна мета фінансової політики полягає у забезпеченні реалізації державної програми соціально-економічного розвитку необхідними фінансовими ресурсами.

Відповідно до визначеної мети фінансової політики країни виникає потреба вирішення наступних завдань:

- створення законодавчої бази для функціонування фінансової системи країни;

- формування механізму, що забезпечить надходження достатнього обсягу фінансових ресурсів у розпорядження держави;
- створення ефективної системи управління фінансовими потоками;
- раціональний галузевий та регіональний розподіл фінансів.

Складовими фінансової політики держави виступають: бюджетна політика, податкова політика, грошово-кредитна політика, митна політика, боргова політика, інвестиційна політика (рис. 1.1).

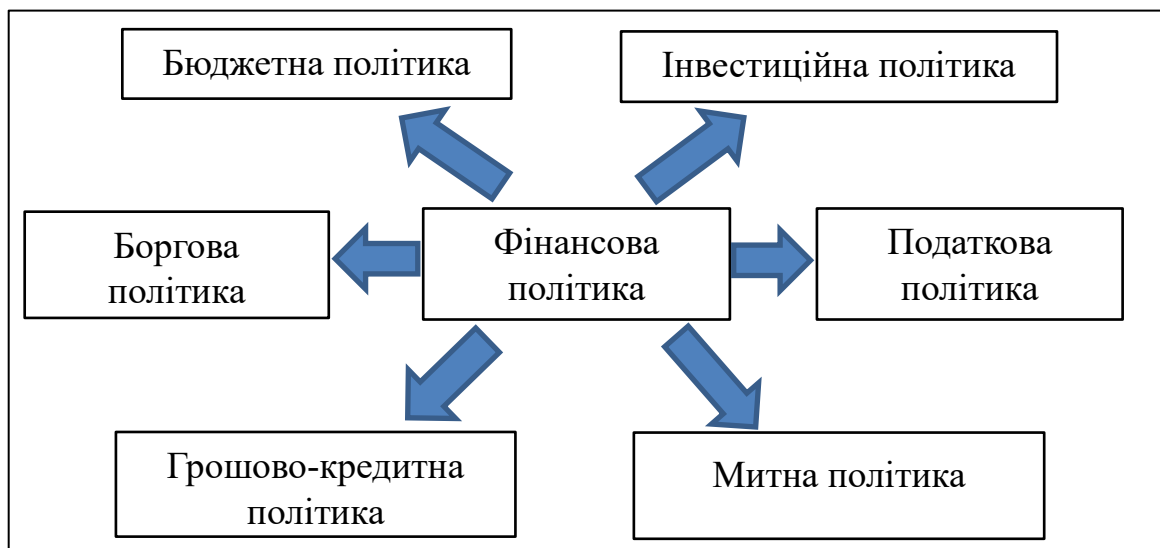

Рисунок 1.1. Складові фінансової політики

Бюджетна політика – діяльність державних органів влади і управління стосовно формування, виконання та регулювання державного бюджету країни з метою забезпечення соціально-економічного розвитку. Грошово-кредитна політика спрямована на регулювання грошової маси в країні, інфляції, курсу національної валюти. Податкова політика спрямована на регулювання взаємовідносин у сфері оподаткування. Інвестиційна політика спрямована на створення сприятливого інвестиційного клімату, що позначиться на привабливості країни для залучення інвестицій у національну економіку. Боргова політика спрямована на регулювання державного боргу за умови отримання максимального ефекту від фінансування за рахунок запозичених коштів, уникнення або врегулювання боргових проблем держави,

забезпечення чи відновлення її платоспроможності. Митна політика спрямована на захист інтересів країни у сфері міжнародних економічних зв'язків через систему митних платежів або певний митний режим.

Особливості архітектури фінансової політики України в передвоєнний період у системі соціально-економічного розвитку держави визначалися тим, що стратегічне управління в галузі фінансової політики України здійснювали найвищі органи державної влади і управління: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, апарат Президента (рис. 1.2).

Рисунок 1.2. Архітектура фінансової політики України

Оперативне управління фінансами здійснює безпосередньо фінансовий апарат, який складається з фінансових органів управління (Рахункової палати

Верховної Ради України, Міністерства фінансів, Державного казначейства, Державної контрольно-ревізійної служби, Державної податкової служби, Пенсійного фонду; Фондів соціального страхування тощо) і фінансових інститутів (Національний банк України, банки і небанківські кредитні установи, страхові компанії, фондові біржі, інститути спільного інвестування тощо)

Координують процес оперативного управління фінансовими потоками Міністерство фінансів і Центральний банк. Головною функцією Міністерства фінансів є розробка принципів та реалізація фінансової та фіскальної політики країни. Міністерство фінансів складає проект Державного бюджету і забезпечує його виконання.

Верховна Рада України визначає принципи фінансової політики та розробляє бюджетну резолюцію, на основі якої будується проект Державного бюджету. Міністерство фінансів України забезпечує реалізацію фінансової політики. Таким чином відбувається реалізація фіскальної політики держави та взаємодія в рамках фінансової політики законодавчої і виконавчої гілок влади.

Центральний банк виступає самостійною одиницею в архітектурі фінансової політики, оскільки не входить до складу законодавчої влади та складу уряду країни та діє як самостійна і незалежна фінансова інституція. Функцією Центрального банку України є розробка та забезпечення втілення монетарної політики.

Шляхом взаємодії Міністерства фінансів та Центрального банку відбувається взаємодія фіскальної та монетарної політики, як чітка система противаг, що властива демократичному суспільству. Таким шляхом відбувається узгодження монетарної та фіскальної політики з метою вирішення основних завдань соціально-економічного розвитку України.

Особливості архітектури фінансової політики України у передвоєний період обумовлені намаганням країни будувати незалежну політику у світовій спільності рівних демократичних країн. З моменту одержання незалежності

Україна постала перед складними викликами, пов'язаними з необхідністю перебудови свого господарства та будівництвом нового демократичного суспільства з ринковою економікою.

Соціально-економічний розвиток можливий лише за умови наявності економічної, грошової й соціальної стабілізації. Тому фінансова політика незалежної України у передвоєнний період була спрямована на:

- забезпечення сталого розвитку країни;
- створення стабільної національної грошової одиниці;
- наповнення бюджету та раціональне його використання з метою сталого соціально-економічного розвитку;
- забезпечення прискореного розвитку пріоритетних галузей економіки шляхом субсидування та зниження податкового тиску;
- створення сприятливих умов для залучення іноземного капіталу в національну економіку;
- сприяння підвищенню кредитної спроможності та стійкості банків;
- підвищення конкурентоспроможності економіки України;
- визначення оптимальних меж функціонування бюджетів усіх рівнів і забезпечення їх якісного і ритмічного виконання при збереженні провідної ролі Державного бюджету України.

З 2014 р. економічна система України функціонувала в умовах російської агресії, яка завдала суттєвих збитків в усіх галузях господарства, призвела до гуманітарної кризи та значно ускладнила процес соціально-економічного розвитку. Для фінансової системи країни почалися складні часи. Певде усім потрібно було реагувати на виклики, пов'язані з економічними наслідками агресії. Крім того, зросли витрати на забезпечення соціального захисту населення. Ці та інші чинники мали суттєвий вплив на перерозподіл фінансів в країні, що безперечно негативно відобразилось на темпах спрямуванні соціально-економічного розвитку.

Обсяги промислового виробництва у 2014 р. скоротилися на 10,7%. Скорочення вантажообігу склало 10,8%. Ще гірше ситуація склалася в будівництві, де обсяги виробництва скоротилися на 22,7%. Позитивна динаміка зростання обсягів виробництва збілілася лише в аграрному секторі (2,8%). Негативні наслідки агресії проявилися у фінансовій сфері через прискорення інфляції до 24,9%. Майже двократна девальвація і стрімке подорожчання житлово-комунальних послуг (на 34,3%) протягом 2014 року нанесли чутливий удар по фінансовій системі України та стабільності національної грошової одиниці [1].

У 2014 р. відбувся девальваційний шок, який призвів до фінансової нестабільності, галопуючої інфляції, різкого падіння купівельної спроможності гривні, посилення боргового навантаження. Дефіцит консолідованого бюджету становив 6% ВВП. Крім того, зросли видатки держбюджету на вирішення проблем внутрішньої міграції, покриття дефіциту Пенсійного фонду та вирішення інших проблем. Сукупний дефіцит державних фінансів перевищив 10% ВВП [1]. Загальний обсяг державного та гарантованого державою боргу на кінець жовтня 2014 р. досяг майже 73 млрд. дол. США, сума боргу сектору загального державного регулювання та органів грошово-кредитного регулювання, з урахуванням заборгованості державних корпорацій – майже до 40 млрд. дол. США.

Разом з тим відбувалися процеси адаптації фінансової системи до нових умов. Реальні доходи Державного бюджету у 2015 р. скоротилися на 5,5%. Профіцит Державного бюджету склав 8200,5 млн. грн. [2]. Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі склало 597,5 млн. дол. США. З країн ЄС надійшло 78% загального обсягу інвестицій.

З лютого 2022 р. можна свідчити про перехід України до воєнного періоду існування. Безперечно, фінансова система країни зазнала значних змін у порівнянні з довоєнним періодом, навіть за умови окупації Криму та окремих територій Донбасу з 2014 року. Загострилися проблеми в усіх галузях існування країни. Не минули кризові явища й фінансову систему.

Свідченням кризових явищ у фінансовій сфері є:

- дефіцит державного бюджету;
- зростання внутрішнього і зовнішнього державного боргу;
- наявність великої кількості збиткових і малорентабельних підприємств;
- значні суми непродуктивних витрат.

Архітектура фінансової політики України зазнала змін для потреб ведення війни та бойових дій. Дії органів державної влади спрямовані на забезпечення ефективного функціонування бюджетної сфери. В умовах військової агресії росії необхідно приймати швидкі та ефективні заходи, що спрямовані на стабілізацію ситуації в країні, організацію функціонування фінансової системи, забезпечення фінансової стабільності.

Головним завданням фінансової політики на регіональному рівні стало забезпечення безперервного виконання місцевих бюджетів. В умовах війни рішення про місцеві бюджети приймаються військово-цивільними адміністраціями або військовими адміністраціями за поданням місцевих фінансових органів. Без погодження відповідною комісією місцевої ради приймаються рішення про перерозподіл видатків бюджету і надання кредитів з бюджету за бюджетними програмами, включаючи резервний фонд бюджету, додаткові дотації та субвенції у межах загального обсягу бюджетних призначень головного розпорядника бюджетних коштів, а також збільшення видатків розвитку за рахунок зменшення інших видатків.

Виконавчі комітети місцевих рад, місцеві державні адміністрації, військово-цивільні адміністрації або військові адміністрації можуть приймати рішення про перерахування коштів з місцевого бюджету державному бюджету з метою відсічі збройної агресії проти України.

Проекти місцевих бюджетів затверджуються рішеннями виконавчих комітетів відповідних місцевих рад чи розпорядженнями місцевих державних адміністрацій, військово-цивільних адміністрацій або військових адміністрацій [3].

В умовах воєнного стану видатки місцевих бюджетів можуть використовуватися на організацію діяльності добровольчих формувань територіальної оборони, для підтримки внутрішньо-переміщених або евакуйованих осіб.

Місцевим бюджетам з резервного фонду державного бюджету надається компенсація для покриття витрат на оплату комунальних послуг, спожитих у будівлях комунальної форми власності, у яких розміщено тимчасово переміщених осіб.

Можна констатувати, що з 2022 р. фінансова політика України спрямована на потреби забезпечення національної оборони та безпеки, підтримки ветеранів, військового комплексу. Зокрема, у статті 35 Закону України «Про національну безпеку України» на 2022-2024 роки передбачено спрямовувати ресурс на рівні не менше 5 відсотків від запланованого обсягу ВВП для сектору безпеки і оборони [4].

Податкова система України також зазнала суттєвих змін з моменту прийняття відповідного Закону України від 03.03.2022 р. № 2118-IX. [5]. Якщо в умовах довоєнного періоду одним із напрямків фінансової політики України була тенденція до централізації повноважень у податковій сфері, то під час воєнного стану зміни податкового законодавства спрямовані на сприяння економічній діяльності малого та середнього бізнесу. Зокрема, зупиняється перебіг строків для: сплати податкових зобов'язань, оскарження податкових повідомлень-рішень, розгляду скарг платників податків, подання заяви про повернення надміру сплачених податків, подання податкової звітності та інформації на запити податкових органів, подання звіту про контрольовані операції, проведення податкових перевірок тощо.

Верховна Рада України ухвалила законопроекти щодо особливостей оподаткування й подання звітності у період дії воєнного стану, що передбачає:

- надання можливості подання звітів та інших документів через 90 днів після припинення чи скасування воєнного стану;

- відсутність будь-яких перевірок підприємств щодо своєчасності й повноти подання звітів чи документів звітнього характеру;
- звільнення від адміністративної чи кримінальної відповідальності платників у разі неможливості виконання ними своїх обов'язків.

Особливості оподаткування стосуються осіб, що брали участь у бойових діях. Зокрема, вони звільняють від будь-якої відповідальності, якщо не встигають відзвітувати перед податковою навіть після завершення воєнного стану.

Не включається до складу оподаткованого доходу фізичних осіб сума відшкодування вартості пального, витраченого під час надання послуг з перевезення для забезпечення потреб ЗСУ та підрозділів територіальної оборони. Подовжується дія ліцензій на виробництво підакцизної продукції; фізичні особи-підприємці III групи сплачують єдиний податок на добровільній основі; фізичні особи-підприємці I-II групи повністю звільняються від єдиного соціального внеску; фізичні особи-підприємці III групи звільняються від сплати єдиного соціального внеску за найманих працівників, яких призвали до лав ЗСУ. Законодавством передбачено звільнення від сплати податку за землю та орендної плати за землю державної та комунальної власності на всіх територіях, де ведуться бойові дії.

Великий бізнес зможе скористатися спрощеною системою оподаткування та сплачувати єдиний податок, який становитиме 2% від обігу незалежно від виду діяльності (окрім підакцизних товарів та грального бізнесу). Підприємства з обігом до 10 млрд. гривень можуть під час воєнного стану перейти на сплату єдиного податку.

Благодійна допомога, надана учасникам бойових дій та особам, які живуть на території бойових дій, не оподатковується податком на доходи фізичних осіб, як і нецільова благодійна допомога особам, які постраждали внаслідок збройної агресії. Не має сплачуватись податок на додану вартість за товари, які були знищені під час війни, а також передані на потреби оборони [6].

Таким чином, особливості архітектури фінансової політики України у передвоєнний та воєнний період у системі соціально-економічного розвитку держави характеризуються змінами, спрямованими на концентрацією зусиль всього суспільства та організацію захисту країни від військової агресії.

1.2. Огляд правових основ формування та реалізації фінансової політики на рівні держави та її регіонів

Формування та реалізація фінансової політики країни повинно базуватися на системі правових норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають з приводу формування, розподілу, перерозподілу та використання грошових коштів держави й органів місцевого самоврядування з метою виконання поставлених перед ними завдань і функцій. Така сукупність правових норм, що гарантує ефективне функціонування фінансової системи носить назву фінансове право.

У фінансових правовідносинах проявляється організаційна роль органів державної влади та місцевого самоврядування, тому за характером вони є владно-майновими. Це є головною ознакою, яка відрізняє фінансово-правові відносини від інших відносин грошового характеру, зокрема, у цивільному та адміністративному праві.

Правові основи формування та реалізації фінансової політики реалізуються у процесі діяльності органів держави та місцевого самоврядування з приводу формування, розподілу та використання відповідних фондів грошових коштів, які необхідні для фінансування соціально-економічного розвитку держави.

Стосовно права фінансових відносин поділяють на:

- відносини між центральними і місцевими органами державної влади;

- відносини між державними органами і державними підприємствами, установами та організаціями;
- відносини між фінансовими і кредитними органами;
- відносини між фінансовими органами та громадянами;
- відносини між державними господарюючими суб'єктами, які діють на засадах госпрозрахунку;
- відносини між державою в особі уповноважених нею органів та підприємствами, установами й організаціями недержавної форми власності.

Правові основи формування та реалізації фінансової політики мають імперативний (владний) характер, тобто зміст правовідносин визначається однією зі сторін, завдяки прийняттю нею владного припису, обов'язкового для виконання іншою стороною. Стороною, яка приймає владні рішення у фінансових правовідносинах є держава або органи місцевого самоврядування в особі уповноважених ними органів чи посадових осіб.

Фінансова політика України здійснюється через фінансове право, фінансову систему і фінансовий механізм. Фінансове право охоплює усю сукупність нормативно-правових документів, що регламентує функціонування фінансової системи країни. Законодавча регламентація полягає в ухваленні відповідних законодавчих актів, які встановлюють суб'єктів фінансових відносин, їх права і зобов'язання, порядок і методи здійснення фінансової діяльності тощо.

Нормативно-правове забезпечення функціонування фінансового механізму представлено: Конституцією України, законами, а також підзаконними нормативно-правовими актами. Вищу юридичну силу мають закони, що приймаються Верховною Радою України. Вони обов'язкові до виконання на всій території країни та встановлюють правила та норми міжнародних зв'язків.

Найвищу юридичну силу на території країни має Конституція. У Конституції України закріплені положення, що стосуються формування та реалізації фінансової політики. Конституція закріплює компетенцію

Верховної Ради України приймати бюджет, визначати величину та порядок стягнення податків, особливості функціонування грошової системи, валютні відношення (ч. 2, ст. 92), встановлює компетенцію Рахункової палати України (ст. 98), принципи побудови бюджетної системи (ст. 95), визначає бюджетний період (ст. 96), повноваження Національного банку України (статті 99, 100). Основний Закон визначає компетенцію уряду у сфері діяльності фінансової системи (статті 116, 117) а також компетенції місцевих органів влади в галузі побудови матеріально-фінансової системи, місцевих бюджетів, встановлення місцевих податків і зборів. У статті 67 Конституції України зазначається, що кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом

Бюджетний кодекс України, що був прийнятий 8 липня 2010 року та набрав чинності 1 січня 2011 р. має таку структуру [7]:

Розділ I «Бюджетна система України та основи бюджетного процесу» (статті 1-28);

Розділ II «Державний бюджет України» (статті 29- 62);

Розділ III «Місцеві бюджети» (статті 63-80);

Розділ IV «Міжбюджетні відносини» (статті 81-108);

Розділ V «Контроль за дотриманням бюджетного законодавства та відповідальність за порушення бюджетного законодавства» (статті 109-124);

Розділ VI «Прикінцеві та перехідні положення».

Податковий кодекс України був прийнятий 2 грудня 2010 р., проте наразі він має структуру, що значно відрізняється від первинної через велику кількість змін та доповнень.

Важливе місце в системі формування і реалізації фінансової політики займають Рішення Конституційного Суду України (КСУ). Наприклад: Рішення КСУ у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо офіційного тлумачення поняття «щомісячне довічне грошове утримання», що міститься у підпункті «е» підпункту 165.1.1 пункту 165.1 статті 165 Податкового кодексу України від 14.12.2011 № 18-рп/2011; Рішення

КСУ у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України від 25 січня 2012 р. № 3-рп/2012. Нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України (КМУ), інших державних та місцевих органів видаються з метою конкретизації та деталізації законів країни. З метою реалізації Бюджетного кодексу України було прийнято велику кількість постанов КМУ, зокрема: «Про затвердження Порядку зупинення операцій з бюджетними коштами» від 19 січня 2011 р. № 21; «Про затвердження Порядку здійснення місцевих запозичень» від 16 лютого 2011 р. № 110; «Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту Державного бюджету» від 26 квітня 2003 року № 621; «Про внесення змін до Порядку покриття тимчасових касових розривів місцевих бюджетів та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України» від 18 березня 2015 р. № 123 тощо [8].

З точки зору реалізації фінансової політики України велике значення мають закони: «Про власність», «Про підприємництво», «Про бюджетну систему», «Про Державний бюджет України», «Про підприємства в Україні», «Про систему оподаткування в Україні», «Про державну податкову адміністрацію», «Про господарські товариства», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про лізинг», «Про цінні папери і фондовий ринок», Господарський кодекс України, Бюджетний кодекс України тощо.

У сфері фінансів прийнято ряд статусних законів, що визначають правовий статус органів спеціальної фінансової компетенції, у тому числі закони України «Про Рахункову палату України», «Про Державну податкову службу України», «Про Національний банк України» тощо.

Закон України «Про національну безпеку» із змінами і доповненнями, внесеними Законами України від 24 лютого 2023 року № 2952-IX відповідно до статей 1, 2, 17, 18 і 92 Конституції України визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз. Також в Законі прописані особливості функціонування фінансової системи та реалізації фінансової політики України в умовах агресії проти України [4].

Спрямований на швидке реагування на складну ситуацію та мобілізацію фінансових ресурсів під час військової агресії проти держави Закон України від 03.03.2022 № 2118-IX. «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану» [5].

Правові основи формування та реалізації фінансової політики на рівні держави та її регіонів знайшли своє відображення у бюджетному кодексі України. Зокрема, у зв'язку з введенням воєнного стану виконавчі комітети місцевих рад, місцеві державні адміністрації, військово-цивільні адміністрації або військові адміністрації можуть приймати рішення про перерахування коштів з місцевого бюджету державному бюджету з метою відсічі збройної агресії проти України.

Проекти місцевих бюджетів затверджуються рішеннями виконавчих комітетів відповідних місцевих рад чи розпорядженнями місцевих державних адміністрацій, військово-цивільних адміністрацій або військових адміністрацій [9].

До складу підзаконних нормативно-правових актів, що регламентують окремі аспекти функціонування фінансової системи, належать: міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, укази Президента України, декрети і постанови Кабінету Міністрів, накази міністерств, інструкції тощо. Наприклад, Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64 «Про введення воєнного стану в Україні» [10]. Прикладом постанов Кабінету Міністрів України можна вважати прийняту 11 березня 2022 року

постанову № 252 «Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану» із змінами і доповненнями, внесеними постановами Кабінету Міністрів України від 17 червня 2022 року № 693, від 27 вересня 2022 року № 1083, від 4 листопада 2022 року № 1239, від 28 квітня 2023 року № 399, яка передбачає виконання бюджетного законодавства органами місцевого самоврядування, виконавчими органами, місцевими державними адміністраціями, військово-цивільними адміністраціями з урахуванням особливостей, що обумовлені виконанням Указу президента України «Про введення військового стану в Україні». Данна постанова вносить корективи до постанови Кабінету Міністрів України від 9 червня 2021 р. № 590 «Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану» [11].

Таким чином, правові основи формування та реалізація фінансової політики України базується на системі правових норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають з приводу формування, розподілу, перерозподілу та використання грошових коштів держави й органів місцевого самоврядування з метою фінансування соціально-економічного розвитку держави.

1.3. Методологія та критерії дослідження ефективності фінансової політики держави у контексті її соціально-економічного розвитку

Фінансова політика країни повинна відповідати головній меті – зростанню ефективності господарського комплексу та добробуту населення. Соціально-економічний розвиток країни неможливий без побудови стабільної та дієздатної фінансової системи. Тому з'являється взаємозалежність між рівнем розвитку країни та фінансовою політикою. Без грамотної та ефективної фінансової політики неможливий соціально-економічний розвиток. З іншого

боку, розвинута економіка може надати потенціал для наповнення фінансової системи та можливості впровадження ефективної фінансової політики.

У загальному розумінні ефективність має на увазі отримання максимального результату за найменших витрат. Для оцінки фінансової політики держави у контексті її соціально-економічного розвитку можна використовувати такі показники, як фінансоємкість та фінансова віддача.

Фінансоємкість представляє собою показник, що характеризує кількість фінансових ресурсів, що необхідна для виконання певної програми соціально-економічного розвитку, або якогось проекту. Безперечно, що кількість необхідних фінансових ресурсів залежить від масштабів проекту. Тому при формуванні та реалізації фінансової політики необхідно спиратися не лише на соціальну, екологічну та економічну значущість проекту, а й на наявність фінансових ресурсів. Разом з тим, відсутність реалізації масштабних проектів призводить до зниження темпів соціально-економічного розвитку економіки та негативно впливає на позиціонування країни на світовій арені, втрату інвестиційної привабливості національної економіки.

Фінансова віддача характеризує кількість прибутку, що отримано на вкладені ресурси. Цей показник вказує на ефективність використання фінансових ресурсів, оскільки надає інформації не лише про кількість використаних фінансових ресурсів, а й про позитивні наслідки проведення фінансової політики.

Розробка та впровадження ефективної фінансової політики має на увазі скорочення фінансоємкості та підвищення фінансової віддачі в суспільному виробництві. Разом з тим слід пам'ятати, що збільшення надходження фінансових ресурсів може бути досягнуто за рахунок збільшення вартості товарів та послуг, а не через збільшення кількості та якості кінцевого продукту. Тому аналіз ефективності фінансової політики слід проводити з оглядом на зміни в структурі господарства, рівень цін, зміну вартості національної валюти та інші показники.

Процес формування і реалізації фінансової політики охоплює кілька етапів (рис. 1.3).

Рисунок 1.3. Етапи формування та реалізації фінансової політики [12]

Ефективність фінансової політики залежить від вибору типу фінансової політики – жорстка чи помірна регламентація, або політика мінімальних обмежень; дискреційна чи вбудованих стабілізаторів. Наступним кроком є вибір напрямів реалізації та інструментів реалізації фінансової політики. Критерієм вибору монетарної або фінансової політики є домінуючі потреби соціально-економічного розвитку суспільства.

З методологічної точки зору, ефективність фінансової політики можна оцінювати з позиції досягнення її мети. В даному сенсі можна виокремити фінансову політику, що спрямована на:

- стабілізацію;

- економічне зростання;
- стримування ділової активності.

З точки зору розвитку України як самостійної країни можна оцінити фінансову політику перших років незалежності як політику стабілізації. Головною проблемою тих років було досягнення стабільності на усіх напрямках соціально-економічного розвитку, стабільності національної валюти, припинення негативних тенденцій у формуванні доходу населення, припинення девальвації, зниження рівня інфляції.

Критеріями вдалого проведення фінансової політики можна вважати вирішення практично усіх проблем соціально-економічного розвитку країни та переходу до політики економічного зростання, що супроводжувалося зростанням показників в економічній сфері, підтриманням макроекономічної рівноваги на основі сталих обсягів виробництва при стабільності цін.

Критерієм ефективності фінансової політики економічного зростання країни можна вважати щорічне збільшення обсягів, розширення обсягу фінансових ресурсів та забезпечення їх доступності як за цінами, так і за умовами залучення.

Механізми реалізації фінансової політики економічного зростання можна визначити через:

- зростання державних видатків. Використання державою додаткових ресурсів, необхідних підприємствам для розширення обсягів виробництва;
- зниження рівня оподаткування. Перерозподіл ресурсів між державою і підприємством, що призводить до збільшення маси внутрішніх ресурсів підприємства;
- проведення політики «дешевих грошей». Мінімізація процентних ставок за кредитами розширює можливості підприємств у залученні кредитних ресурсів.

Фінансова політика стримування ділової активності проводиться з метою запобігання кризи надвиробництва чи недопущення виснаження

економіки внаслідок надмірних темпів економічного зростання. Регулювання економічного циклу відбувається за рахунок скорочення державних видатків, підвищення рівня оподаткування, встановлення високих процентних ставок за кредитами.

Методи регулювання фінансових відносин прийнято ділити на три групи у відповідності до основних сторін фінансової діяльності (формування, розподіл та використання коштів):

- а) методи мобілізації грошових коштів за рахунок податків, добровільних внесків, сплати мита, внесків до спеціальних фондів тощо;
- б) методи розподілу грошових коштів: фінансування, кредитування;
- в) методи використання грошових коштів безготівковими коштами і готівкою [12].

Одним з критеріїв оцінки ефективності функціонування фінансової політики є інформаційне забезпечення, що повинно забезпечити доступ до достовірної, своєчасної, зрозумілої інформації стосовно процесів у фінансовій сфері.

Таким чином, ефективність фінансової політики залежить від вибору типу фінансової політики – жорстка чи помірна регламентація, або політика мінімальних обмежень; дискреційна чи вбудованих стабілізаторів. Критерієм вибору монетарної або фіскальної політики є домінуючі потреби соціально-економічного розвитку суспільства. Для оцінки фінансової політики держави у контексті її соціально-економічного розвитку можна використовувати такі показники, як фінансоємкість та фінансова віддача. З точки зору досягнення мети можна виокремити фінансову політику, спрямовану на:

- стабілізацію;
- економічне зростання;
- стримування ділової активності.

Забезпечення реалізації фінансової політики відбувається через фінансовий механізм, сутність якого полягає у створенні відповідної системи

фінансових органів та інституцій з метою забезпечення впровадження відповідної фінансової політики.

Висновки до розділу 1

Особливості архітектури фінансової політики України в передвоєнний період у системі соціально-економічного розвитку держави визначалися тим, що стратегічне управління в галузі фінансової політики України здійснювали найвищі органи державної влади і управління: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, апарат Президента. Оперативне управління фінансами здійснював безпосередньо фінансовий апарат, який складається з фінансових органів управління (Рахункової палати Верховної Ради України, Міністерства фінансів, Державного казначейства, Державної контрольно-ревізійної служби, Державної податкової служби, Пенсійного фонду; Фондів соціального страхування тощо) і фінансових інститутів (Національний банк України, банки і небанківські кредитні установи, страхові компанії, фондові біржі, інститути спільного інвестування тощо).

Координують процес оперативного управління фінансовими потоками Міністерство фінансів і Центральний банк. Головною функцією Міністерства фінансів є розробка принципів та реалізація фінансової та фіскальної політики країни. Міністерство фінансів складає проект Державного бюджету і забезпечує його виконання.

Архітектура фінансової політики України зазнала змін для потреб ведення війни та бойових дій. Дії органів державної влади спрямовані на забезпечення ефективного функціонування бюджетної сфери. В умовах військової агресії росії необхідно приймати швидкі та ефективні заходи, що спрямовані на стабілізацію ситуації в країні, організацію функціонування фінансової системи, забезпечення фінансової стабільності, забезпечення безперервного виконання місцевих бюджетів.

Правові основи формування та реалізація фінансової політики України базується на системі правових норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають з приводу формування, розподілу, перерозподілу та використання грошових коштів держави й органів місцевого самоврядування з метою фінансування соціально-економічного розвитку держави.

ефективність фінансової політики залежить від вибору типу фінансової політики – жорстка чи помірна регламентація, або політика мінімальних обмежень; дискреційна чи вбудованих стабілізаторів. Критерієм вибору монетарної або фіскальної політики є домінуючі потреби соціально-економічного розвитку суспільства. Для оцінки фінансової політики держави у контексті її соціально-економічного розвитку можна використовувати такі показники, як фінансоємкість та фінансова віддача. З точки зору досягнення мети можна виокремити фінансову політику, спрямовану на:

- стабілізацію;
- економічне зростання;
- стримування ділової активності.

Забезпечення реалізації фінансової політики відбувається через фінансовий механізм, сутність якого полягає у створенні відповідної системи фінансових органів та інституцій з метою забезпечення впровадження відповідної фінансової політики.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

2.1. Моніторинг результативності інституційних засад фінансової політики держави у передвоєнний та воєнний періоди

Фінансова політика окремої держави залежить від наявних ресурсів, рівня соціально-економічного розвитку, відносин власності, історичних та національних особливостей, політичної ситуації. Результативність інституційних засад та напрямів фінансової політики на практиці відображаються у:

- фінансовому законодавстві;
- системі форм і методів мобілізації фінансових ресурсів;
- перерозподілі фінансових ресурсів між окремими верствами населення, галузями, регіонами;
- структурі доходів і видатків бюджетів.

Оперативне управління фінансами здійснюють фінансові органи управління (Рахункової палати Верховної Ради України, Міністерства фінансів, Державного казначейства, Державної контрольно-ревізійної служби, Державної податкової служби, Пенсійного фонду; Фондів соціального страхування тощо) і фінансові інститути (Національний банк України, банки і небанківські кредитні установи, страхові компанії, фондові біржі, інститути спільного інвестування тощо).

Одним з головних показників розвитку країни є валовий внутрішній продукт (ВВП) як сума вартості вироблених в країні товарів та послуг. Важливість динаміки цього показника при аналізі фінансової політики обумовлена тим, що ВВП визначає сукупність грошової маси, яка є у розпорядженні держави. Безперечно, існує безліч комбінацій розподілу ВВП,

але головним показником успішності фінансової політики будь-якої країни є зростання ВВП.

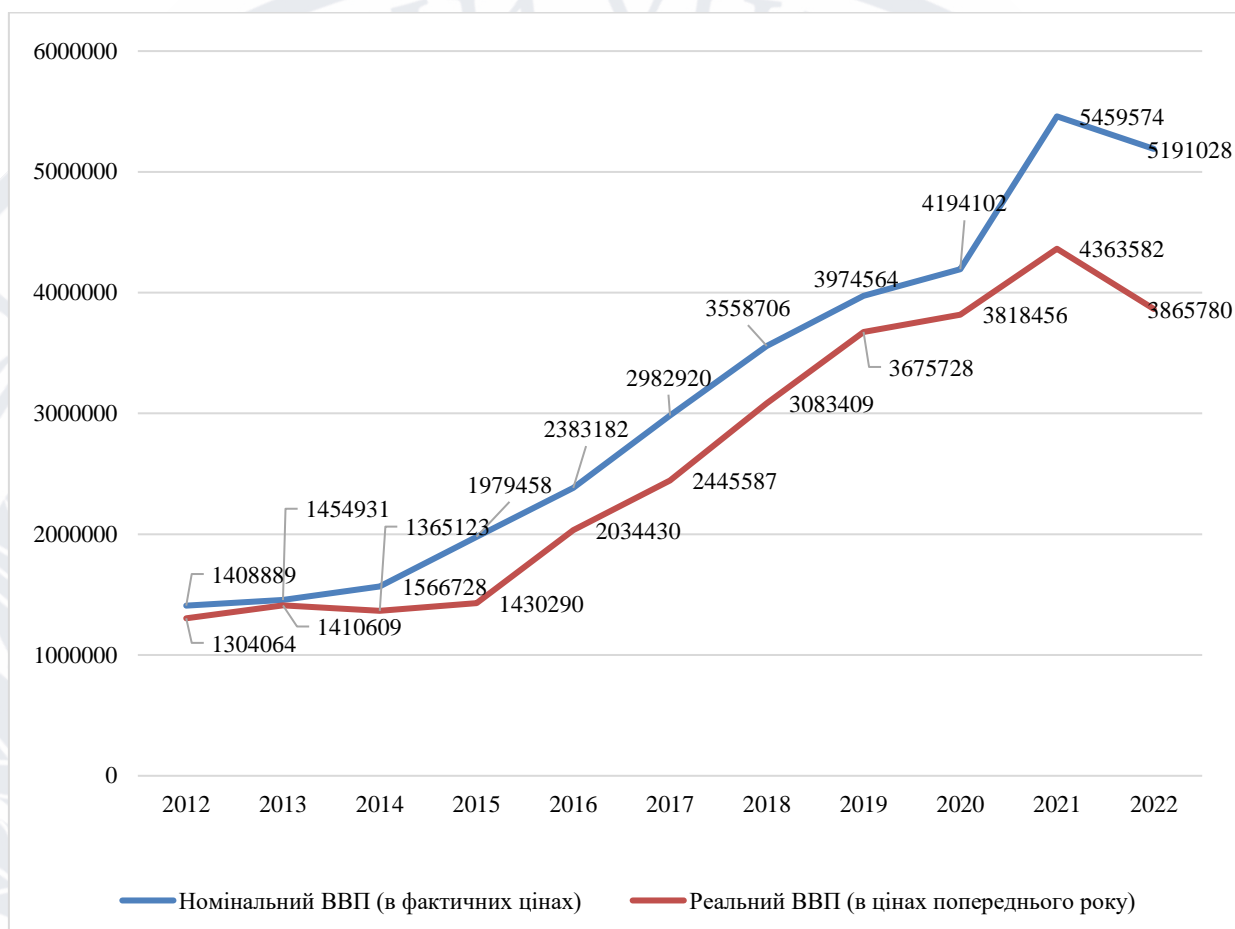

Рисунок 2.1. Динаміка ВВП України у 2012-2022, млн. грн. [13]

Аналіз динаміки ВВП України у передвоєнний період та воєнний період свідчить про те, що до початку першого етапу військової агресії росії проти України (до 2014 року), різниця між реальним і номінальним ВВП становила менш, ніж 10 відсотків. У 2015 році спостерігався найбільший розрив між цими показниками, який становив 27,7 відсотків. Потім спостерігалася тенденція до скорочення цього лагу і в 2019 році дійшло до показників до першого періоду війни – 7,5 відсотків.

Слід зазначити, що в останній рік до повномасштабного вторгнення росії (2021 р.) розрив різниця між реальним і номінальним ВВП зросла до 20,1 відсотка. Таким чином, навіть показники 2022 року були не таким шокуючими

– 25,5 відсотків, що все рівно менше, ніж в умовному 2015 році. Такі значні коливання значення різниці між реальним і номінальним ВВП у національній валюті призвело до виникнення питання у проведенні порівняння у еквіваленті міжнародної валют – дол. США (рис. 2.2).

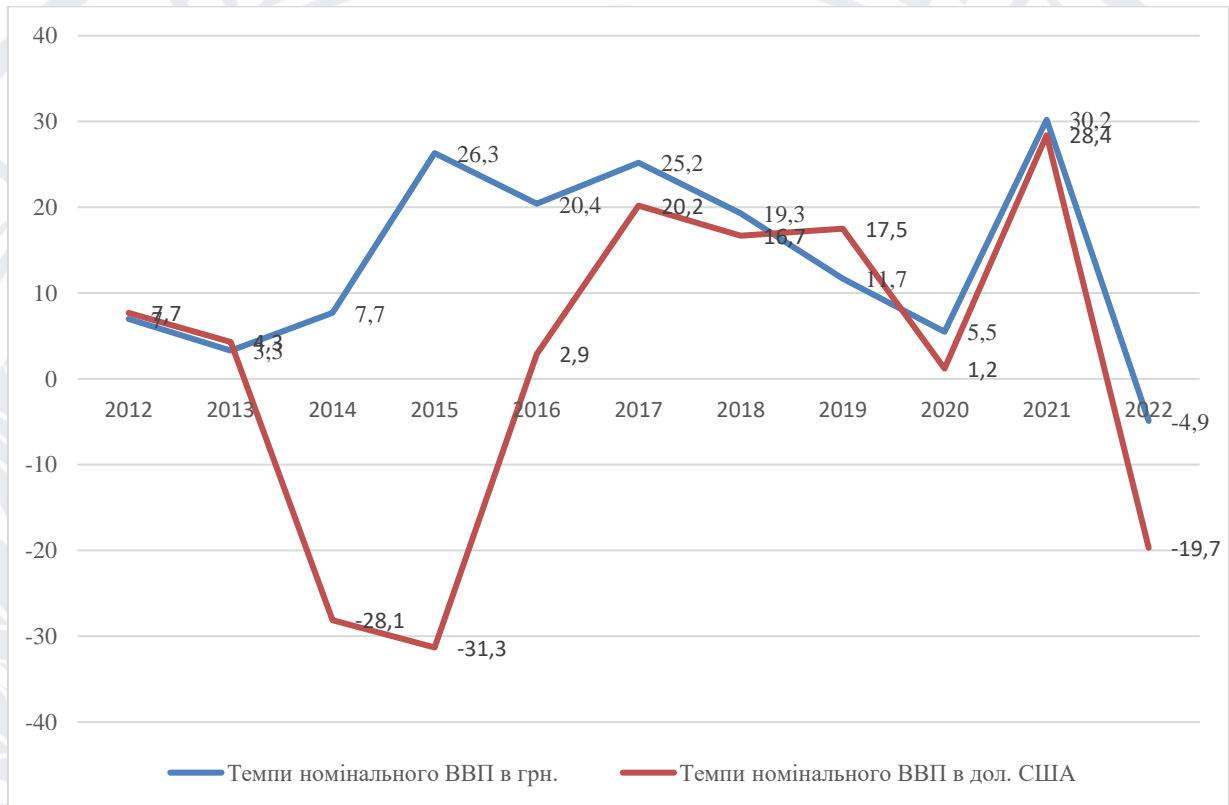

Рисунок 2.2. Динаміка номінального ВВП України у 2012-2022 рр. в еквівалентах грн. та дол. США, % [13]

З рисунку 2.2 можна побачити суттєві відмінності між показниками ВВП у вітчизняній та світовій валюті, особливо у 2014-2015 рр., коли у гривні спостерігалось зростання ВВП, в той ж час, провал у доларах США. Це може свідчити про відсутність реального зростання ВВП та інфляцію гривні.

Велике значення для інституційних засад функціонування фінансової системи має сукупна грошова маса, що визначається грошовою політикою. В Україні єдиним центром емісії грошей є Центральний банк, який проводить самостійну політику у сфері випуску і контролю грошової маси. За допомогою грошово-кредитної політики забезпечується стабільність грошового обігу

через управління емісією, регламентується функціонування банківської системи, забезпечується грошовий обіг відповідно до потреб економіки з метою стимулювання соціально-економічного зростання за низького рівня інфляції і безробіття. Складовими частинами грошово-кредитної політики виступають: цінова політика, емісійна політика, валютна політика і кредитна політика. Ще однією функцією грошово-кредитної політики є сприяння залучення кредитних інституцій до фінансування інвестиційних проектів.

Фінансова політика України спирається на можливості державних фінансів, до складу котрих входять:

- державний бюджет;
- фонди цільового призначення;
- державний кредит;
- фінанси державного сектора.

Державний бюджет представляє головний фінансовий документ країни, план використання фінансів країни. Головним завданням бюджетної політики є наповнення бюджету. Крім того, бюджетна політика впроваджується завдяки регулюванню пільг, дотацій, санкцій, визначення джерел фінансування бюджетного дефіциту тощо.

Функціонування державних фінансів характеризується державними доходами та державними видатками. Державні доходи виражають економічні відносини, що виникають у процесі формування загальнодержавних фондів грошових ресурсів. Об'єктом цих відносин є валовий внутрішній продукт, а суб'єктами виступає держава, підприємства, організації, населення. Основним джерелом формування доходів є ВВП, доходи від приватизації, від продажу золотовалютного запасу, природних ресурсів та інших національних цінностей, внутрішні й зовнішні займи та емісія грошей.

Аналіз динаміки державних доходів наведено на рисунку 2.3.

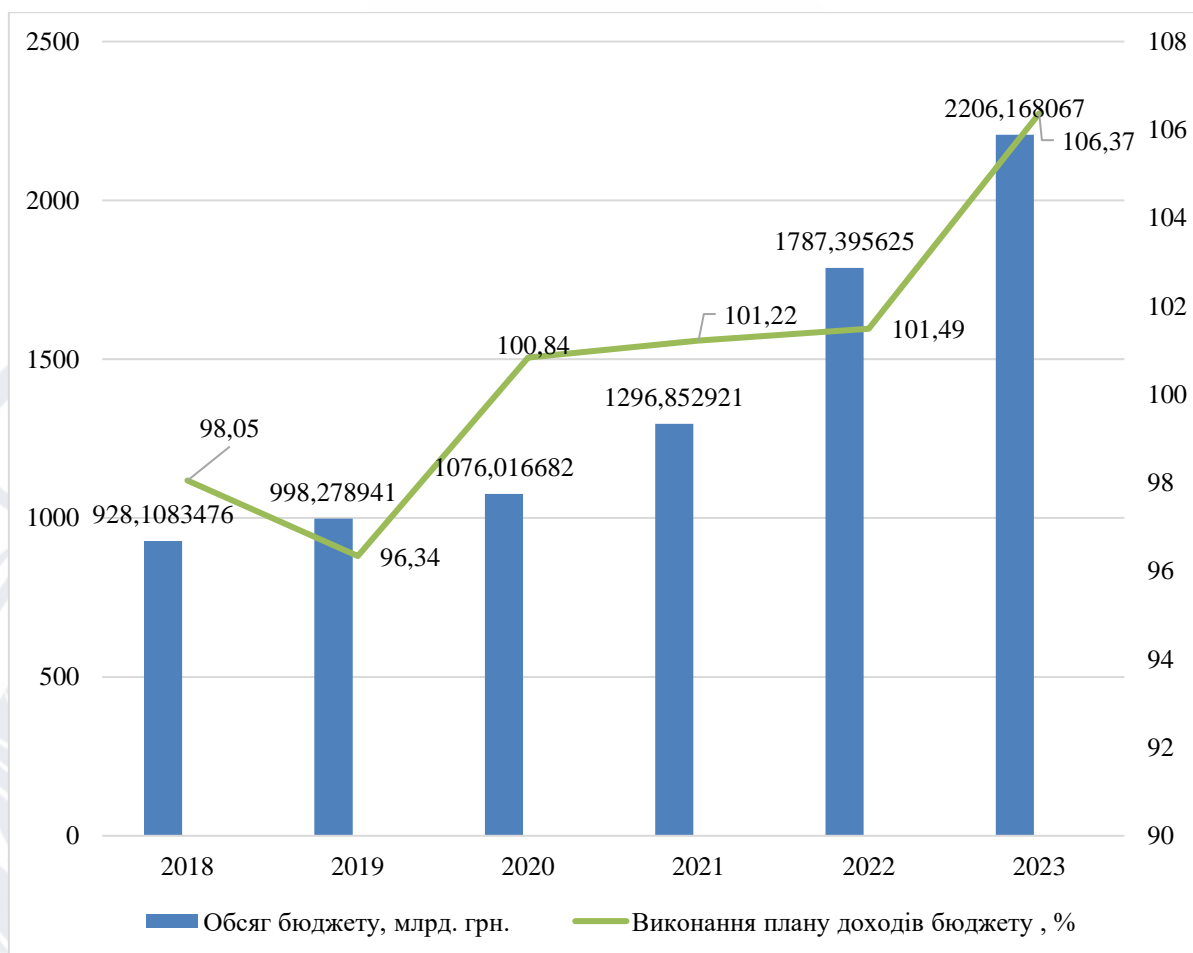

Рисунок 2.3. Динаміка обсягу доходної частини державного бюджету України та виконання плану протягом періоду 2018-2023 рр., млрд. грн., %.

Розроблено автором на основі джерел [14-19]

Динаміка обсягу доходної частини державного бюджету України та виконання плану протягом періоду 2018-2023 рр. свідчить про стрімке збільшення обсягів та виконання плану доходної частини державного бюджету України з 2022 року. Слід зазначити, що 2023 рік представлений показниками з січня по жовтень. Проте, як вже зазначалося вище, за не номінальними, а реальними показниками відбувалося просідання через інфляцію національної валюти.

Аналіз обсягу видатків державного бюджету України та виконання плану протягом періоду 2018-2023 рр. в абсолютних та відносних величинах наведено на рисунку 2.4.

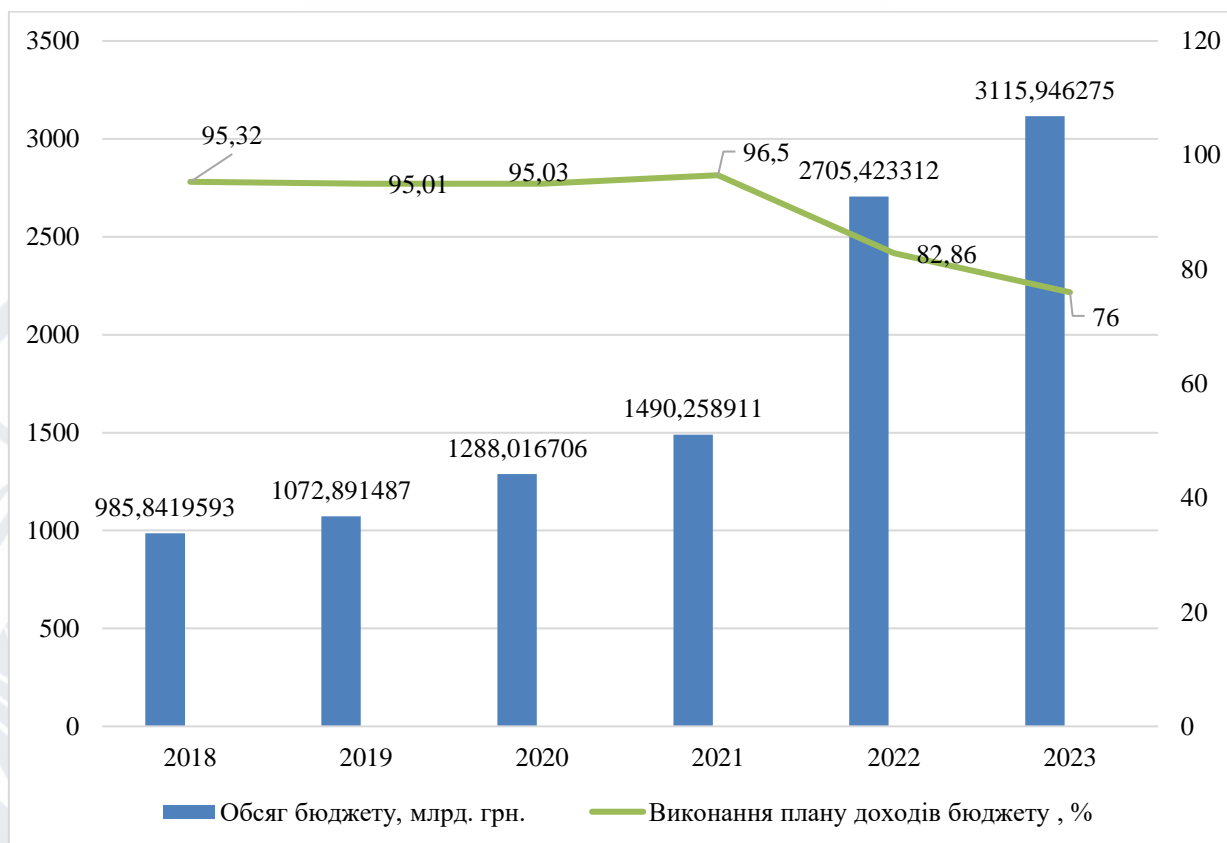

Рисунок 2.4. Динаміка обсягу витраток державного бюджету України та виконання плану протягом періоду 2018-2023 рр. млрд. грн., %.

Розроблено автором на основі джерел [14-19]

Динаміка обсягу витраток державного бюджету України та виконання плану протягом періоду 2018-2023 рр. свідчить про на стрімке збільшення обсягів витраток державного бюджету України та зменшення виконання плану починаючи з 2022 року. Слід зазначити, що 2023 рік представлений показниками з січня по жовтень.

Отримання доходів для нашої держави є вкрай важливим особливо в умовах війни. Саме тому постає завдання дослідження структури доходів як у період до повномасштабного вторгнення, так і після початку військової агресії. На рисунку 2.5 відображено склад доходної частини державного бюджету України у 2021 році.

Рисунок 2.5. Структура доходної частини державного бюджету України у 2021 році, %.

Розроблено автором на основі джерела [17]

У структурі доходів державного бюджету України у 2021 році найбільша частка припадала на податкові надходження (понад 85 відсотків). У складі податкових надходжень найбільшими сегментами є категорії «внутрішні податки на товари та послуги» (63,13%) та «податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості» (25,77%).

Перейдемо до аналізу структури державного бюджету України у 2022 році з метою порівняння показників доходів державного бюджету України після початку військової агресії проти країни.

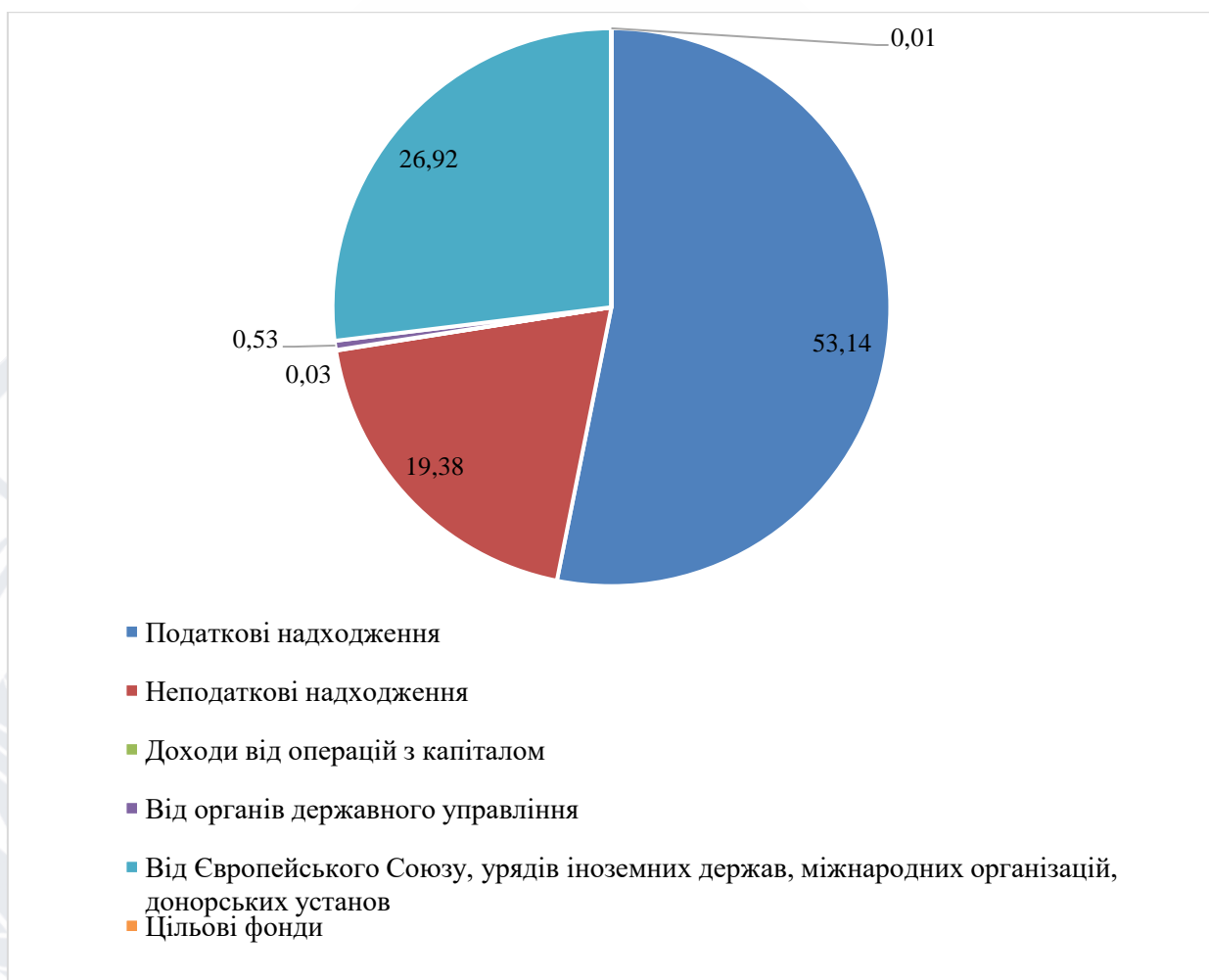

Рисунок 2.6. Структура доходної частини державного бюджету України у 2022 році, %.

Розроблено автором на основі джерела [18]

Військова агресія проти України, що значно посилилася з лютого 2022 року мала суттєвий вплив на структуру доходної частини державного бюджету країни. У структурі доходів державного бюджету України у 2022 році найбільша частка також припадала на податкові надходження, але вже лише 53 відсотки. Стрімко зросла доля надходжень до державного бюджету у категорії «Від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ» – 26,92 відсотків. Найбільший сегмент цієї категорії є «Гранти (дарунки), що надійшли до бюджетів усіх рівнів» – 94.84%. Тобто, можна стверджувати, що це свідчить про певну залежність від надходжень з-за кордону.

У зв'язку з цим вкрай актуальним буде дослідити тенденції структурних змін у доходах бюджету за перші десять місяців 2023 року (рис. 2.7).

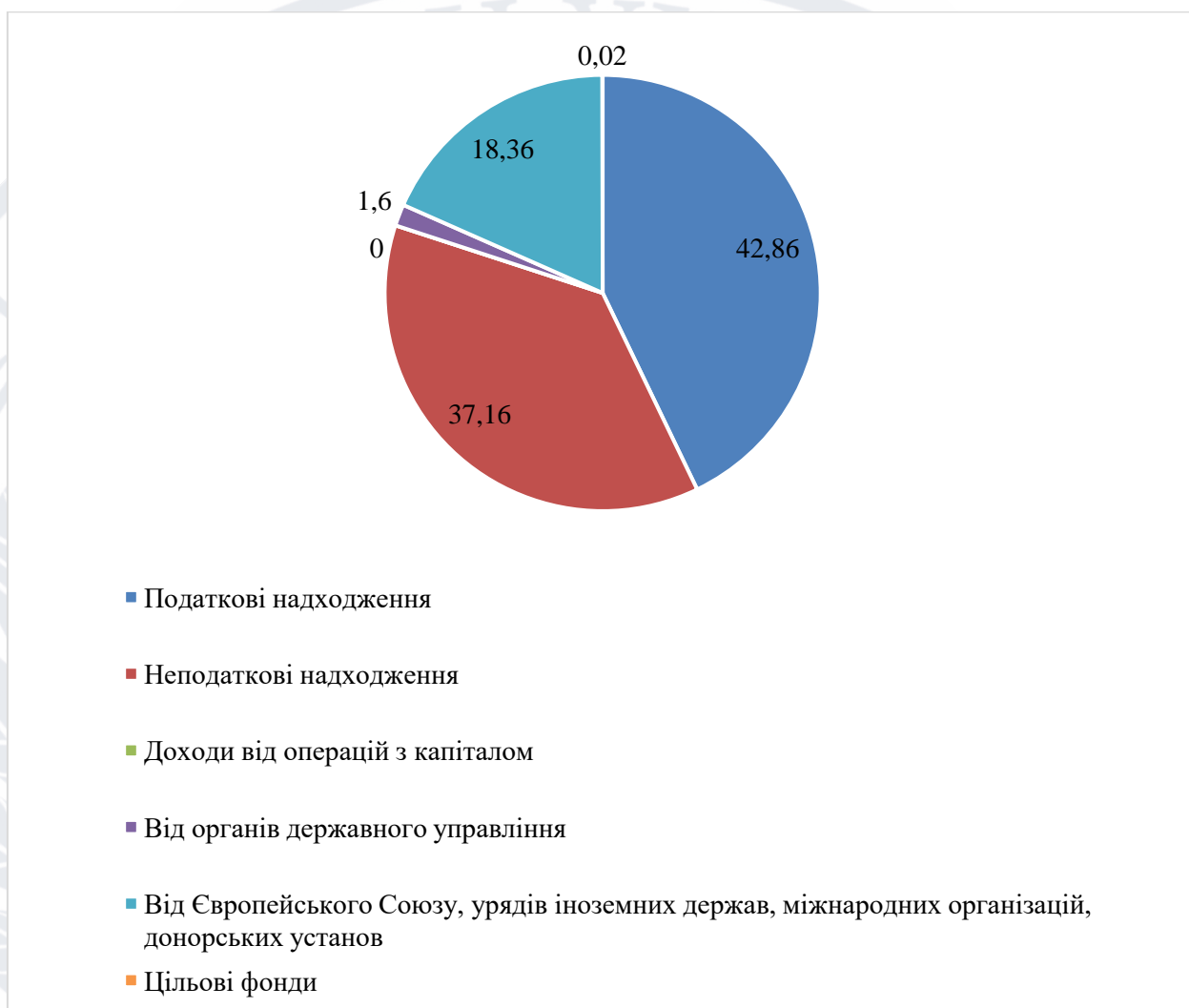

Рисунок 2.7. Структура доходної частини державного бюджету України у 2023 році, %.

Розроблено автором на основі джерела [19]

Продовження повномасштабної війни призвело до подальшої трансформації структури бюджетних надходжень України. У структурі доходів державного бюджету України у 2023 році найбільша частка все ще припадала на податкові надходження. Проте частка податкових надходжень у порівнянні з 2021 та 2022 роком знову скоротилася і сягала вже лише приблизно 43 відсотки. Категорія надходжень «Від Європейського Союзу,

урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ» скоротилася і сягала 18,36 відсотків. Найбільше зросла категорія «Неподаткових надходжень» – з 19,38 відсотків у 2022 році до 37,16 відсотків у 2023 році. Основний сегмент за цим напрямком – «Власні надходження бюджетних установ» (79,90%).

Таким чином, моніторинг результативності інституційних засад фінансової політики держави у передвоєнний та воєнний періоди свідчить про значну різницю між номінальним та реальним ВВП, про падіння показнику номінального ВВП у еквіваленті долару. Під час аналізу доходної частини бюджету було визначено, що з початку повномасштабного вторгнення стрімко зросла частка, що припадає на закордонні надходження, що може призвести до фінансової залежності від інших держав.

2.2. Аналіз ефективності управлінських технологій та соціально-економічних критеріїв фінансової політики держави

Головна мета фінансової політики полягає у підвищенні рівня суспільного добробуту шляхом оптимального розподілу ВВП між галузями господарства, соціальними групами населення та регіонами. Серед важелів фінансової політики задля забезпечення економічного зростання в країні є вплив на попит і пропозицію, споживання, заощадження та інвестиції.

Стратегічні заходи фінансової політики спрямовані на: оптимізацію пропорцій між індивідуальним та суспільним споживанням, розвиток і формування ефективного фінансового ринку, створення сприятливого інвестиційного клімату, формування і нарощування національного капіталу тощо. Фінансова політика не може бути постійною протягом значного терміну, оскільки змінюються обставини функціонування як у глобальному масштабі, так і в конкретній країні або регіоні. Характерною ознакою

фінансової політики є пошук компромісу між можливостями та потребами соціально-економічного розвитку.

Фінансова політика держави включає певні напрями діяльності в сфері фінансового ринку, соціальній сфері, у галузі страхування. Ця діяльність стосується прийняття законодавчих та нормативно-правових актів стосовно:

- фінансових питань діяльності учасників ринкових відносин;
 - випуску та обігу фінансових активів;
 - створення системи захисту прав інвесторів;
 - фінансового контролю на фінансовому ринку;
 - регулювання страхової діяльності;
 - вирішення питань соціального страхування,
 - здійснення державного нагляду за фінансовою діяльністю страховиків.
- здійснення фінансового контролю за діяльністю державних цільових фондів.

Крім об'єктивних закономірностей розвитку ринку, існує суб'єктивний фактор функціонування фінансової системи. На поведінку суб'єктів, що займаються організацією фінансових відносин впливають політичні, економічні та інші чинники. З цієї точки зору фінансову політику можна визначити як цілеспрямовану діяльність держави та інших суб'єктів господарювання у сфері формування, розподілу та використання фінансових ресурсів задля досягнення певної мети. Фінансова політика завжди є переплетенням різноманітних інтересів окремих політичних партій і владних структур, центральних і місцевих органів влади і управління, різних верств населення, підприємців, споживачів, інвесторів.

Особливості фінансової політики визначаються конкретними обставинами та особливостями соціально-економічного розвитку. В умовах економічної кризи головним завданням фінансової політики є забезпечення макроекономічної стабілізації. Під час економічного розвитку фінансова

політика повинна забезпечити максимальне задоволення потреб господарських суб'єктів в ресурсах для розвитку та досягнення оптимальних темпів зростання ВВП.

Ефективність фінансової політики залежить від:

- її обґрунтованості;
- механізму її реалізації;
- дієвості фінансових інструментів;
- контролю за ходом реалізації виробленої фінансової політики.

З методологічної точки зору, здійснення фінансової політики полягає у створенні відповідної системи фінансових органів та інституцій з притаманними їм повноваженнями для реалізації фінансової політики.

Система управління фінансами в Україні включає сукупність фінансових органів та інституцій, кожний з яких має свою сферу діяльності в певному напрямі реалізації фінансової політики. Координуючими центрами в цій системі є Міністерство фінансів України та Національний банк України.

Міністерство фінансів України:

- розробляє засади фінансової політики України;
- реалізує фіскальну політику;
- складає проект Державного бюджету на основі бюджетної резолюції, що розробляється Верховною Радою України;
- забезпечує його виконання бюджету;
- забезпечує реалізацію фінансової політики України.

Верховна Рада України визначає засади фінансової політики України, організовує підготовку резолюції проекту Державного бюджету та затверджує бюджет.

В свою чергу Національний банк України (НБУ) розробляє засади монетарної політики та забезпечує її втілення. Національний Банк не входить до складу уряду, є незалежною фінансовою інституцією та проводить незалежну політику. Склад Національного банку України формується у рівних частинах за призначенням Президента України та призначенням Верховної

Ради України. Голова правління НБУ затверджується Верховною Радою України. Рада Національного банку України самостійно розробляє основні засади грошово-кредитної політики та забезпечує її реалізацію.

Ефективність фінансової політики обумовлена взаємодією незалежних інституцій у вигляді Національного банку України та Міністерства фінансів, які розробляють та реалізують фінансову політику на основі узгодження її фіскальної та монетарної складових. Такий принцип реалізації фінансової політики, заснований на системі єдності та противаги задля вирішення завдань соціально-економічного розвитку, притаманний демократичному суспільству.

Оцінку ефективності фінансової політики можна проводити шляхом аналізу головних її напрямів реалізації:

- регламентування фінансових відносин;
- здійснення поточної фінансової діяльності.

Перший напрямок фінансової політики – регламентування фінансових відносин – характеризує стратегію фінансової політики. Регламентування фінансових відносин здійснюється державою через введення законодавчих ініціатив, що спрямовані на прийняття законодавчих актів, які встановлюють суб'єктів фінансових відносин, їх права і зобов'язання, порядок і методи здійснення фінансової діяльності.

Під адміністративним регламентуванням слід розуміти надання прав регулювання фінансових відносин органам державного управління. Ефективність фінансової політики та стійкість фінансової системи залежать від законодавчого регламентування фінансових відносин, яке надає правові гарантії здійснення фінансової діяльності. Регламентування фінансових відносин визначає частку доходу, що розподіляється і споживається відповідно до чинних законів чи адміністративних рішень.

Розрізняють три типи фінансової політики:

- жорстка регламентація;
- помірна регламентація;
- політика мінімальних обмежень.

За умов фінансової політики жорсткої регламентації фінансових відносин переважна частина фінансових відносин регулюється державою. Відповідно, права підприємців та громадян стосовно фінансової самостійності вкрай обмежені прийнятими державними органами законами чи адміністративними рішеннями. Ефективність такої фінансової політики зазвичай невисока через втрату стимулів для продуктивної діяльності з боку товаровиробників. Подібна фінансова політика проводиться в умовах командно-адміністративної економіки або обумовлена вкрай важкою економічною ситуацією, що потребує втручання та рішучих дій державних органів задля збереження контролю над ситуацією у фінансовій сфері країни. Незважаючи на критику вбік фінансової політики жорсткої регламентації, можна відзначити деякі позитивні її наслідки для соціально-економічного розвитку. Мова йде про вирішення великих проектів, що потребують акумуляції значних ресурсів країни. Також жорстка регламентація у фінансовій політиці може застосовуватися в надзвичайних ситуаціях. Наприклад, введення військового стану безперечно накладає певних обмежень на усі види діяльності, що не пов'язані з забезпеченням національної безпеки.

Значно вищу ефективність у контексті перспектив соціально-економічного розвитку має фінансова політика з помірною регламентацією, яка реалізується у законодавчій формі, але на відміну від жорсткої регламентації охоплює обмежену частину фінансових, окремі елементи взаємовідносин на кредитному, фондовому, валютному та страховому ринках. Фінансова політика з помірною регламентацією фінансових відносин спрямована на максимальне урахування інтересів держави та окремих членів суспільства. Така фінансова політика забезпечує юридичним і фізичним особам достатні стимули для продуктивної діяльності і водночас дає змогу державі вживати заходи, спрямовані на соціально-економічний розвиток суспільства.

Фінансова політика мінімальних обмежень сприяє максимальній зацікавленості суб'єктів підприємницької діяльності та громадян в організації

господарської та інших видів діяльності. Можна констатувати, що це найбільш ефективний тип фінансової політики, що базується на концепції лібералізму та мінімального втручання державних органів в економічні процеси. Законодавчо регламентуються тільки взаємовідносини з державою, тоді як переважна частина фінансових відносин регламентуються на договірних засадах між окремими суб'єктами.

Другим головним напрямом реалізації фінансової політики, що відображає її тактику, є поточна фінансова діяльність держави. Основним інструментом реалізації фінансової політики є бюджет. Структура бюджету відображає джерела формування доходів і напрями фінансування видатків. Бюджет відіграє величезну роль не лише в процесі соціально-економічного розвитку країни в цілому, але й обумовлює територіальні особливості та надає можливість оцінити ефективність фінансової політики.

У таблиці 2.1 відображено порівняння у показниках балансу державного бюджету у 2021-2022 рр.

Таблиця 2.1

Показники балансу державного бюджету України у 2021-2022 рр., млн. грн.

Показники виконання	Загальний фонд			Спеціальний фонд			Разом		
	2021	2022	Темп росту	2021	2022	Темп росту	2021	2022	Темп росту
Доходи	108414 6.0	1 491 091.0	406 945.0	212 706.9	296 304.5	83 597.6	1 296 852.9	1 787 395.6	490 542.7
Видатки	125982 3.9	2 411 141.9	1 151 317.9	230 434.9	294 281.3	63 846.4	1 490 258.9	2 705 423.3	1 215 164.4
Кредитування	-6 827.4	-9 392.6	-2 565.1	11 358.9	6 066.6	-5 292.2	4 531.4	-3 325.9	-7 857.3
Дефіцит (-))/ профіцит (+)	- 168850. 5	- 910 658.2	- 741 807.7	-29 086.9	-4 043.4	25 043.4	- 197 937.4	- 914 701.7	- 716 764.3

Розроблено автором на основі джерел [17-18]

Слід відзначити, що у 2022 році значно збільшився дефіцит державного бюджету.

За таким критерієм, як характер реалізації фінансова політика буває дискреційна та недискреційна. Дискреційна політика передбачає здійснення державою певних заходів, спрямованих на реалізацію фінансової стратегії і тактики. Недискреційна фінансова політика полягає у використанні певних «стабілізаторів», які автоматично регулюють ситуацію в економіці. У ролі таких «стабілізаторів» виступають податки, субсидії, соціальні державні виплати та ін. Як правило, у фінансовій політиці використовуються одночасно і «стабілізатори», і засоби дискреційної політики.

Слід дослідити, як змінювалася структура видатків бюджету протягом 2021-2023 років (за 2023 перші десять місяців). На рисунку 2.8 відображено структуру видатків державного бюджету України у 2021 році.

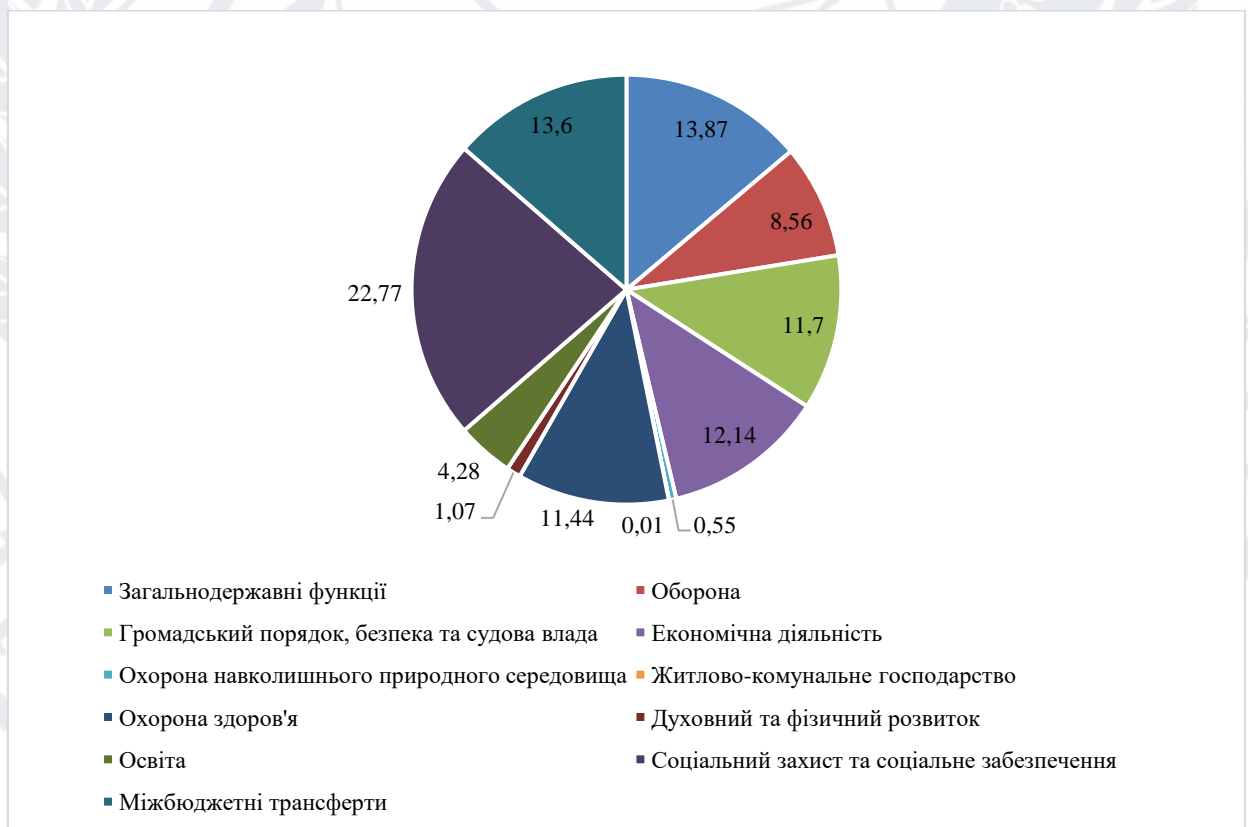

Рисунок 2.8. Структура видатків державного бюджету України у 2021 році, %.

Розроблено автором на основі джерела [17]

На відміну від доходної частини державного бюджету України у частині видатків жодний напрямок у 2021 році не мав суттєвої переваги (більш, ніж 50 відсотків). Провідна позиція була у категорії «Соціальний захист та соціальне забезпечення» (22,77%), серед сегментів якого найбільш виділяється «Соціальний захист пенсіонерів». Другу позицію серед категорій витрат займає напрямок «Загальнодержавні функції» (13,87%), найбільша частка якого припадає на «Обслуговування боргу та виплати за державними деривативами». Третя позиція серед витрат була у «Міжбюджетні трансферти» (13,60%).

На рисунку 2.9 відображено структуру видатків державного бюджету України у 2022 році.

Рисунок 2.9. Структура видатків державного бюджету України у 2022 році, %.

Розроблено на основі джерела [18]

У структурі видатків державного бюджету України у 2022 році відбулися докорінні зміни. На перше місце з суттєвими показниками вийшла

категорія «Оборона» (42,24%) з переважанням сегменту «Військова оборона» – понад 96 відсотків. Звісно, це пов'язано з подіями, що відбуваються на території нашої держави з лютого 2022 року. Друге місце у категорії, що теж зросла у порівнянні з попереднім 2021 роком – «Громадський порядок, безпека та судова влада» (16,39%) з вектором у спрямуванні «Діяльність із забезпечення громадського порядку, боротьба із злочинністю та охорона державного кордону» (понад 65 відсотків). Цей напрямок теж пов'язаний з повномасштабним вторгненням. Частка категорія «Соціальний захист та соціальне забезпечення» зменшився до 15,75%. Серед категорій, частка яких суттєво зменшилася у порівнянні з 2021 роком слід відзначити «Економічна діяльність» – з 12,14% до 3,53%, «Охорона здоров'я» – з 11,44 % до 6,81% та «Освіта» – з 4,18% до 2,16%.

Перейдемо до аналізу структури видатків державного бюджету за перші десять місяців 2023 року (рисунок 2.10).

Рисунок 2.10. Структура видатків державного бюджету України у 2023 році, %.

Розроблено на основі джерела [19]

Тенденції трансформації структури видатків державного бюджету України продовжилися у 2023 році. Видатки на оборону збільшилися і перебільшили половину загальної сукупності. Спостерігається тенденція до зменшення категорій «Соціальний захист та соціальне забезпечення» до 12,19%, «Громадський порядок, безпека та судова влада» до 13,44%, «Охорона здоров'я» до 4,57%, «Освіта» до 1,49%. Отже, можна впевнено стверджувати до все більшої переорієнтації на оборону і зменшення ролі соціальних категорій внаслідок повномасштабної війни.

Таким чином, аналіз ефективності управлінських технологій та соціально-економічних критеріїв фінансової політики держави свідчить про збільшення дефіциту державного бюджету. Видатки державного бюджету змістилися у сторону військової оборони і зменшилися у напрямках «Охорона здоров'я», «Освіта», «Економічна діяльність».

2.3. Імплементация зарубіжного досвіду побудови і реалізації фінансової політики держави до українських реалій

Світовий досвід проведення фінансової політики може бути вкрай корисним з точки зору включення міжнародно-правових норм у національну правову систему фінансового простору. Але, перш ніж випробувати на практиці усі принципи побудови та реалізації фінансової політики в розвинених країнах світу, треба визначити національні особливості функціонування фінансової системи, оскільки головною вимогою імплементации є суворе дотримання, як мети, так і змісту міжнародного встановлення.

З моменту отримання незалежності Україна намагалася стати повноправним членом Європейського Союзу та розвивати зв'язки з усіма демократичними країнами світу. Разом з тим, слід пам'ятати, що на початку 90-х років минулого століття Україна не мала власної грошової одиниці.

Введення гривні стало можливим лише після стабілізації ситуації у фінансовому секторі. На той же час прийшлося припинення спаду рівня соціально-економічного розвитку та почали зароджуватися перші признаки успішної економічної та фінансової політики.

Основою ефективною фінансовою політики є обґрунтована й виважена економічна політика, котра безпосередньо впливає з моделі економічного розвитку держави. Країни світу використовують різні моделі соціально-економічної політики, що має принципове значення з точки зору залучення (мобілізації), розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів як у масштабах всієї держави, так і на регіональному рівні.

Фінансова політика за умов соціально орієнтованої моделі розвитку, що притаманна значній кількості країн Європи, заснована на високому рівні державного перерозподілу доходу господарюючих суб'єктів і розвинутій на цій основі системі соціального захисту й трудових відносин, пов'язаних із соціально орієнтованою моделлю.

Українська фінансова політика намагалася взяти все найкраще з цієї моделі соціально-економічного розвитку. Але результат не завжди відповідав запланованому. Перш за все, слід пам'ятати, що Україні внаслідок господарювання на її території малоефективного, матеріалоемного, екологічно небезпечного господарського комплексу досталося малорентабельне виробництво. Відповідно, доходи країни були вкрай скромними, рівень життя населення вкрай низьким, що не дозволяло у повній мірі забезпечити соціальний захист населення та розбудову країни з соціально орієнтованою моделлю економіки. Ментальність людей, котрі зросли на ідеології комунізму стала суттєвим тормозом розвитку не тільки ринкових відносин, але й значно тормозила розвиток фінансової сфери через фінансову неграмотність населення. Крім того, фінансовий сектор завжди працював в умовах командно-адміністративної економіки, тому перехід до принципів ринкової економіки не завжди проходив безболісно.

Стосовно сучасного стану України, то на часі не актуальне питання про перехід до соціально орієнтованої моделі розвитку через воєнний стан у країні. Зрозуміло, що окремі елементи цієї моделі впроваджуються навіть за таких умов. Зокрема, для сучасної фінансової політики України притаманним є високий рівень державного перерозподілу доходу господарюючих суб'єктів, є намагання до розвитку системи соціального захисту населення. Дещо складніше стосовно налагодження відповідних трудових відносин, пов'язаних із соціально орієнтованою моделлю. В умовах воєнного стану вся економіка повинна робити на перемогу, тому деякі демократичні права і свободи зі зрозумілих причин частково обмежені.

Наслідком проведення в життя ідей класичної школи економіки є ліберальна модель соціально-економічного розвитку. Лібералізм підкреслює захист свобод і прав громадян. З точки зору лібералів, уряд має мінімально втручатися у життя громадян та гарантувати максимальну свободу [20]. Традиційно ліберальна модель соціально-економічного розвитку притаманна США, Канаді, Новій Зеландії, Естонії та іншим країнам. В теоретичних положеннях ліберальної моделі йдеться про неприпустимість прямого втручання державних органів влади в економіку та необхідність створення умов успішного її розвитку шляхом дотримання невисокого рівня перерозподілу ВВП через бюджет. Але в сучасному трактованні уряди більшості країн з ліберальною моделлю соціально-економічного розвитку багато роблять з точки зору перерозподілу фінансових ресурсів задля вирівнювання рівня життя населення та запобігання бідності.

Ліберальна модель передбачає, що фінансова політика спрямована на створення умов для розвитку підприємств за рахунок передачі в їх розпорядження значної частини створених ними доходів та розширення завдяки цьому бази самофінансування. Таким чином, податки в країнах з ліберальною моделлю розвитку невеликі та спрямовані на розвиток підприємництва.

В умовах соціально орієнтованої моделі розвитку стягується значний податок з бізнесу, вилучається більша частка доходів підприємців. Розвиток підприємств залежить як від держави, так і від рівня розвитку фінансового ринку, що гарантує поповнення бюджету. Великий бюджет в країнах з соціально орієнтованою економікою дозволяє проводити політику, спрямовану на соціальний захист та підтримку населення, перерозподіл національного багатства.

Стратегією соціально-економічного розвитку України передбачається втілення програми інтеграційних процесів, метою яких у фінансовій політиці є співробітництво з різними міжнародними організаціями та фінансовими інституціями. В розвитку інтеграції України у світовий економічний простір важливу роль відіграє співпраця країни з такими міжнародними організаціями, як ООН, Європейський Союз, СОТ та такими фінансовими інституціями, як МВФ та Світовий банк. Україна продовжує політику, спрямовану на вступ до Європейського Союзу, що невід'ємно потребує приведення правових основ функціонування держави до норм та стандартів європейських країн. Безперечно, це у повній мірі стосується фінансової політики та правових засад її функціонування. Важливим аспектом вступу до Європейського Союзу є визначення ролі України в його складі та пошуку свого місця в новій системі міжнародної спільноти, нового фінансового глобального простору, побудови нових відносин з європейськими та світовими структурами.

Важливою метою фінансової інтеграції України є розроблення заходів сприяння адаптації українського фінансового законодавства до вимог європейського та світового ринків. Фінансова політика України має враховувати зовнішні та внутрішні фактори розвитку в сучасних умовах воєнного стану та повоєнного відновлення.

В умовах євроінтеграційних процесів як важливої підсистеми глобального фінансового простору важливо приділити увагу напрямкам розвитку бюджетної та податкової політики, перспектив впровадження нової моделі регулювання економіки.

Грошово-кредитна та бюджетно-податкова політика України останніх десятиріч була орієнтована на подолання кризових явищ в економіці та залучення в Україну інвестиційних проектів. Розроблення та реалізація державної стратегії підвищення конкурентоспроможності національного виробництва в умовах європейської інтеграції потребують глибоких досліджень та практичного втілення цих результатів. На здійснення економічних перетворень у фінансовій системі спрямована бюджетна політика на 2018-2020 роки [21]. Зокрема, основні напрями бюджетної політики на 2018-2020 роки ґрунтуються на положеннях Програми діяльності Кабінету Міністрів України, Коаліційної угоди, Середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року, Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», програм співпраці з міжнародними фінансовими організаціями. Українська економіка досягла стабільності та зростання ВВП, що дозволило вперше запровадити середньострокове бюджетування на три роки. Безперечно, це потребує посилення бюджетної дисципліни та запровадження ефективного механізму управління бюджетними коштами та сприятиме забезпеченню фінансової стабільності та зміцненню економічного зростання в середньостроковій перспективі.

Основні завдання фінансової політики бюджетної політики включають поступове зменшення дефіциту державного бюджету та зниження державного боргу відносно валового внутрішнього продукту. Що до ризиків розвитку фінансової сфери та перспектив імплементації зарубіжного досвіду побудови і реалізації фінансової політики держави до українських реалій, то найбільше занепокоєння викликає різке зростання виплат за зовнішнім боргом найближчими роками та залежністю державного боргу від коливань валютного курсу.

Можна констатувати, що головні завдання бюджетної політики України на 2018-2020 роки вдало виконано, що підтвердило євроінтеграційні спрямування країни.

Серед головних досягнень фінансової політики України у передвоєнний період можна констатувати:

- стабільний курс національної валюти;
- зростання ВВП;
- створення сприятливого інвестиційного клімату та утримання макроекономічної стабільності;
- здійснення реформи державного управління;
- децентралізації та трансформації державних фінансів;
- продовження фіскальної консолідації задля прискорення економічного зростання;
- розвиток людського капіталу шляхом проведення реформ системи охорони здоров'я та освіти, надання державної соціальної підтримки;
- боротьба з корупцією;
- встановлення верховенства права, забезпечення правового забезпечення фінансової політики, рівного доступу до правосуддя та ефективного захисту прав власності;
- стабілізація публічних фінансів;
- забезпечення безпеки та оборони держави, зокрема захист її суверенітету та територіальної цілісності.

Подальша імплементація зарубіжного досвіду побудови і реалізації фінансової політики держави до українських реалій полягає у здійсненні структурних трансформації в економіці, що включає наступні кроки:

- підвищення ефективності фінансової політики;
- забезпечення зв'язку бюджетних призначень зі стратегічними пріоритетами держави;
- підвищення результативності використання бюджетних коштів;
- оцінювання ефективності й доцільності видатків;

- проведення реформи охорони здоров'я, яка ґрунтується на принципі фінансування послуги та гарантує населенню доступ до якісного медичного обслуговування;
- поглиблення реформи освіти;
- реформування системи соціального захисту через проведення пенсійної реформи,
- оптимізація роботи із забезпечення максимальної адресності в системі пільг;
- забезпечення звітності в системі соціального захисту населення;
- забезпечення прозорості та наближеності надання соціальних послуг населенню;
- підвищення оплати праці робітників бюджетної сфери та приватного сектору;
- детінізація заробітних плат;
- створення сприятливого інвестиційного клімату;
- сприяння збільшенню інвестицій в інновації;
- реальна підтримка агробізнесу;
- підтримка галузей та підприємств, які продукують додану вартість в Україні;
- підтримка малого та середнього бізнесу;
- інтеграція економіки України та ЄС шляхом імплементації торговельних та економічних положень Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, зокрема положень щодо зони вільної торгівлі.

Одним з пріоритетних напрямів вдосконалення фінансової політики України з урахуванням імплементації зарубіжного досвіду є забезпечення стабільності податкової системи, зокрема підвищення ефективності та полегшення податкового адміністрування з мінімізацією можливостей для зловживань.

Однією з негативних сторін фінансової політики України та Міністерства фінансів можна вважати традиційне покриття дефіциту державного бюджету новими запозиченнями та нездатність відмовитись від податку на прибуток. Нажаль, проблемою фінансової сфери України залишається високий рівень бюджетного дефіциту та державного боргу. Збільшення бюджетних витрат на погашення боргових зобов'язань приводить до подальшого зростання бюджетного дефіциту. Виникає порочне коло. Країна бере кредити щоб віддати проценти за кредити попередніх років. Тобто, гроші не працюють над створенням доданої вартості і фактично випадають із обігу.

Впливає на стан бюджетної та фінансової системи інфляція, яка у 2017 році сягнула 13,7%. Збільшення облікової ставки Національного банку України сприяло утриманню рівня інфляції на рівні 9% [22].

Ще однією проблемою вступу України в Європейський Союз є недостатність кваліфікованих фахівців з питань євроінтеграції. Відповідно, одним з напрямків підготовки до участі України в євроінтеграційних структурах є підготовки підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської інтеграції [23].

Серед найважливіших завдань фінансової політики України є створення фінансового ринку, що буде основним механізмом перетворення нагромаджень в інвестиції, перерозподілу капіталу та забезпечення прозорості фінансових потоків. Для цього необхідно значно підвищити ефективність державної фінансової політики щодо розвитку ринку цінних паперів, товарного ринку, ринку колективних інвестицій, нагляду й контролю над інвестуванням пенсійних нагромаджень [24].

Введення в Україні воєнного стану передбачає перехід країни на особливі умови функціонування. В умовах військової агресії проти країни серйозною проблемою є необхідність збереження фінансової та економічної стабільності.

Під час визначення майбутніх пріоритетів повоєнного економічного розвитку України варто взяти до уваги досвід західноєвропейських країн, який

засвідчує, що навіть в умовах критичної обмеженості фінансових, матеріальних та людських ресурсів розвиток соціальної сфери та соціального захисту населення є необхідною і важливою складовою відродження економіки, що потребує прямої фінансової підтримки держави та проведення активної регуляторної та нормативно-правової політики.

Таким чином, головним результатом імплементації зарубіжного досвіду побудови і реалізації фінансової політики держави до українських реалій є реформування фінансової системи, здійсненні структурних трансформації в економіці, покращення інвестиційного клімату, підвищення конкурентоспроможності української економіки, підвищення ефективності використання виробничих ресурсів, науково-технологічного, та людського потенціалу, створення механізму перетворення нагромаджень в інвестиції, перерозподілу капіталу та забезпечення прозорості фінансових потоків, забезпечення стабільності податкової системи, зокрема підвищення ефективності та полегшення податкового адміністрування з мінімізацією можливостей для зловживань.

Висновки до розділу 2

Моніторинг результативності інституційних засад фінансової політики держави у передвоєнний та воєнний періоди свідчить про значну різницю між номінальним та реальним ВВП, про падіння показнику номінального ВВП у доларовому еквіваленті. Під час аналізу доходної частини бюджету було визначено, що з початку повномасштабного вторгнення стрімко зросла частка, що припадає на закордонні надходження, що може призвести до фінансової залежності від інших держав. У структурі доходів державного бюджету України у 2023 році найбільша частка все ще припадала на податкові надходження, проте знову скоротилася і сягала вже лише приблизно 43 відсотки.

Аналіз ефективності управлінських технологій та соціально-економічних критеріїв фінансової політики держави свідчить про збільшення дефіциту державного бюджету. Провідна позиція до повномасштабного вторгнення була у категорії «Соціальний захист та соціальне забезпечення» (22,77%), другу позицію серед категорій витрат займав напрямок «Загальнодержавні функції» (13,87%). Видатки на оборону збільшилися під час війни і перебільшили половину загальної сукупності у 2023 році. Спостерігається тенденція до зменшення категорій «Соціальний захист та соціальне забезпечення» до 12,19%, «Громадський порядок, безпека та судова влада» до 13,44%, «Охорона здоров'я» до 4,57%, «Освіта» до 1,49%.

Результатом імплементації зарубіжного досвіду побудови і реалізації фінансової політики держави до українських реалій є реформування фінансової системи, здійсненні структурних трансформації в економіці, покращення інвестиційного клімату, підвищення конкурентоспроможності української економіки, підвищення ефективності використання виробничих ресурсів, науково-технологічного, та людського потенціалу, створення механізму перетворення нагромаджень в інвестиції, перерозподілу капіталу та забезпечення прозорості фінансових потоків, забезпечення стабільності податкової системи, мінімізація зловживань у фінансовій сфері.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

3.1. Напрями вдосконалення архітектури фінансової політики України в контексті соціально-економічних наслідків у повоєнний період

Напрями вдосконалення архітектури фінансової політики України треба визначати, виходячи від існуючої організації функціонування фінансової системи (рис. 3.1).

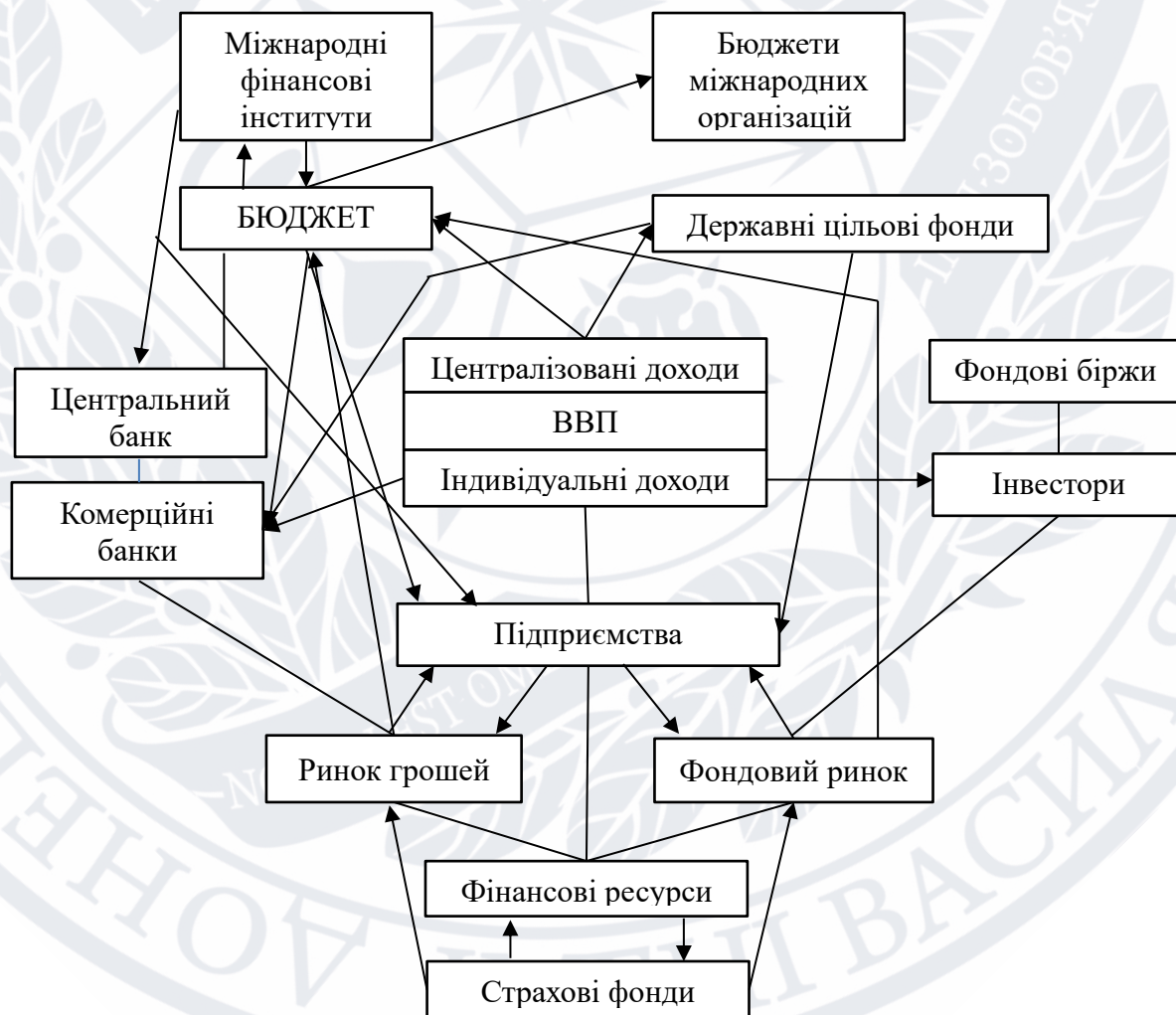

Рисунок 3.1. Організація функціонування фінансової системи

Як свідчить світовий досвід, правила гри у фінансовій сфері вже опрацьовані протягом історичного розвитку суспільства. Тож знайти щось принципово нове вкрай важко. Тем не менш, з появою нових технічних та технологічних рішень, можливостей роботи з великими обсягами інформації та впровадженням досягнень штучного інтелекту можна спробувати підвищити ефективність впровадження фінансової політики. Саме такий шлях дозволить фінансовій системі України зберегти і найефективніше використовувати наявний науково-технічний потенціал для здійснення структурних змін та зайняти належне місце у світовому просторі. Україна у повоєнний період тільки посилить курс на ринкові реформи, засновані на використанні інноваційних технологій.

Цифрові технології повинні змінити фінансову політику України, прискорити існуючі технології та призвести до принципово нових методів використання потенціалу фінансової системи країни. Тому в повоєнній архітектурі фінансової політики України провідне місце слід відвести цифровим складовим. Зараз важко сказати, який шлях запровадження цифрового формату у фінансовій сфері є більш ефективним. З одного боку, реально виглядає перспектива появи нового функціонального органу, який буде регламентувати, контролювати, запроваджувати та супроводжувати цифрові трансформації у фінансовій сфері. Це цілком розумно з огляду на стрімкий розвиток цифрових технологій та їх роль у сучасному суспільстві. Привабливим є й професійна складова такої пропозиції з технічної точки зору. Але є сумніви стосовно того, наскільки спеціалісти з інформаційних технологій зможуть зрозуміти всю специфіку процесів у фінансовій сфері. Крім того, поява чергового органу негативно сприймається у суспільстві та може мати наслідком бюрократизацію у фінансовій сфері.

Інший шлях цифрової трансформації фінансової системи України може бути спрямований на поширення цифрових технологій у кожному виробничий процес та вміння персоналу фінансової сфери володіти на рівні користувачів можливостями сучасних цифрових технологій у фінансовій сфері.

Напрями вдосконалення архітектури фінансової політики України в контексті соціально-економічних наслідків у повоєнний період стосовно питання визначення етапів формування і реалізації фінансової політики пов'язані з появою нових етапів (рис. 3.2).

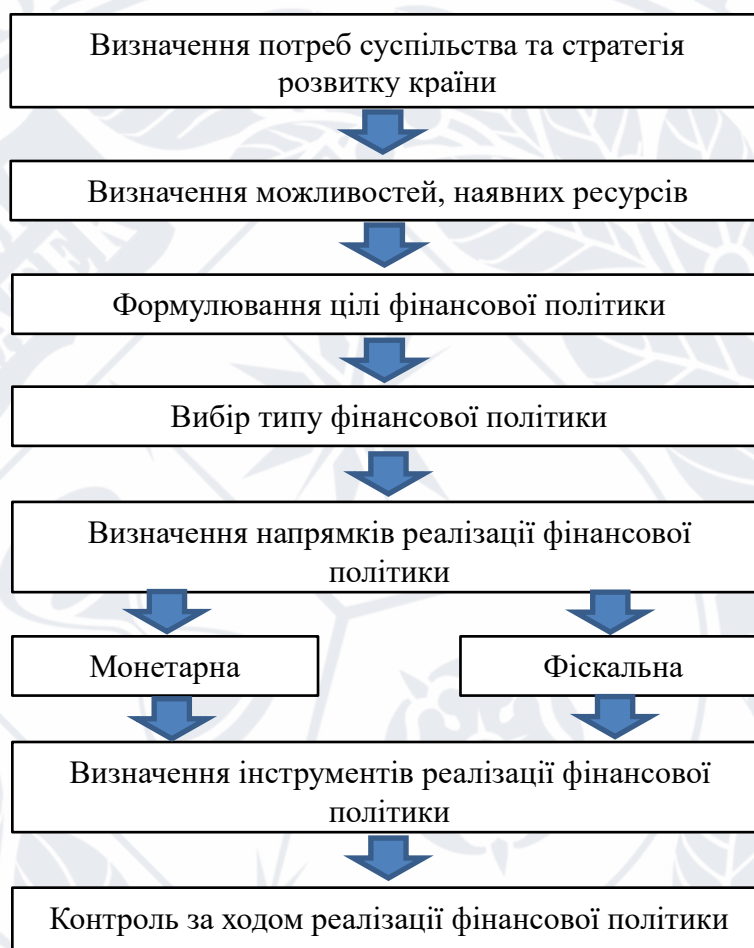

Рисунок 3.2. Етапи формування і реалізація фінансової політики

Джерело: розроблено автором

На першому етапі формування фінансової політики України пропонується визначити потреби суспільства та стратегію розвитку країни. Стратегія має забезпечуватися певними ресурсами. Відповідно, слід провести оцінку фінансових можливостей територіальної системи. Далі слід визначити конкретну ціль фінансової політики. У більшості випадків, як свідчить міжнародна практика, це зростання ВВП, покращення умов життя населення,

добробуту та інші традиційні цінності цивілізованого суспільства. Далі йде реалізація фінансової політики та контроль за ступенем її відповідності запланованим стандартам.

Перспективним напрямом вдосконалення архітектури фінансової політики України в контексті соціально-економічних наслідків у повоєнний період бачиться цифрове забезпечення функціонування фінансового механізму, яке повинно гармонічно увійти до кожного важеля фінансового механізму. Це вкрай актуальне питання розвитку фінансової системи України, оскільки ефективне функціонування фінансової системи держави залежить від налагодженості фінансових відносин у суспільстві, а також від дієвості фінансового механізму, за допомогою якого реалізується фінансова політика держави. В цьому сенсі, введення цифрового забезпечення у кожен ланку фінансового механізму призведе до якісного зростання параметрів проведення фінансової політики.

Основу фінансової політики становить бюджетна політика, яка пов'язана насамперед із формуванням та виконанням бюджетів усіх рівнів. На рівні прийняття рішень стосовно вибору типу фінансової політики треба чітко розуміти, на що спрямована фінансова політика. Функціонування фінансової системи настільки складне і багатоваріантне, що будь-які зміни в економічному середовищі можуть або змінити дію фінансових інструментів, або спрямувати її в інший бік. Тому вкрай важливим є контроль за ходом реалізації виробленої фінансової політики. Застосування цифрових технологій виведе на новий якісний рівень ефективність всіх процесів функціонування фінансового механізму та реалізації фінансової політики.

Наступним напрямом вдосконалення архітектури фінансової політики України в контексті соціально-економічних наслідків у повоєнний період можна запропонувати зміни в організації нормативно-правового забезпечення фінансової політики. Пропонується ввести консультативний орган, основною функцією якого буде підготовка та подання до Верховної Ради України та інших компетентних державних органів пропозицій щодо законодавчого

забезпечення фінансової політики та підвищення її ефективності. Тобто ця структура не повинна приймати законодавчі акти. Її функція – тільки приймати пропозиції та проводити первинну оцінку фахівцями з пропозицій перспективності даної законодавчої ініціативи для підвищення ефективності фінансової політики України та її регіонів, місцевих органів влади. Слід пам'ятати головне, що закони повинні допомагати, а не заважати. Тому слід прислухатися до голосу кожного платника податків, кожного учасника фінансової системи, представників регіональної влади та органів державного управління.

Таким чином, напрями вдосконалення архітектури фінансової політики України в контексті соціально-економічних наслідків у повоєнний період включають:

- застосування цифрових технологій, які повинні змінити фінансову політику України, прискорити існуючі технології та призвести до принципово нових методів використання потенціалу фінансової системи країни;
- вдосконалення змісту етапів формування і реалізації фінансової політики, що спрямовані на визначення визначити потреби суспільства та стратегію розвитку країни. Зокрема, слід провести оцінку фінансових можливостей територіальної системи, визначити конкретну ціль фінансової політики, зробити кроки з реалізації фінансової політики та організувати контроль за ступенем її відповідності запланованим стандартам;
- цифрове забезпечення функціонування фінансового механізму, яке повинно гармонічно увійти до кожного важеля фінансового механізму. Введення цифрового забезпечення у кожен ланку фінансового механізму призведе до якісного зростання параметрів впровадження фінансової політики;
- зміни в організації нормативно-правового забезпечення фінансової політики. Пропонується ввести консультативний орган, основною функцією якого буде підготовка та подання до Верховної Ради України та інших компетентних державних органів пропозицій щодо законодавчого

забезпечення фінансової політики та підвищення її ефективності. Тобто ця структура не повинна приймати законодавчі акти. Її функція – тільки приймати пропозиції та проводити первинну оцінку фахівцями з пропозицій перспективності даної законодавчої ініціативи для підвищення ефективності фінансової політики України та її регіонів, місцевих органів влади.

3.2. Перспективи удосконалення управлінських технологій фінансової політики у системі соціально-економічного розвитку держави з урахуванням зарубіжного досвіду

Управлінські технології у фінансовій політиці включають:

- розробку загальної та фінансової стратегії і політики соціально-економічного розвитку;
- бюджетування, стратегічне, поточне й оперативне фінансове планування;
- оперативне управління;
- контролінг, моніторинг і аналіз, контроль, аудит;
- оцінку ефективності фінансового менеджменту;
- персональну відповідальність.

У повоєнний період фінансова політика України має враховувати ту обставину, що тимчасово вільні грошові кошти юридичних осіб, заощадження населення, іноземний капітал відображають кредитний метод формування державних доходів, який передбачає повернення позик та платність за їх використання. Відповідно до цього, в архітектурі фінансової політики у повоєнний період засоби, що мобілізуються на основі державних позик, необхідно розглядати не як джерело формування доходної частини бюджету, а як спосіб тимчасового поповнення бюджетного фонду. Вже зараз країна витрачає більшу частку нових кредитів на погашення боргу за кредити, що

були отримані раніше. Таким чином, ці фінанси не приймають участі у процесі відтворення та зростання ВВП країни.

Стосовно такого важеля фінансової політики, як грошова емісія, то ситуація практично співпадає з кредитами. Грошову емісію держава має застосувати у крайньому випадку, коли для вирішення невідкладних витрат немає достатньої кількості фінансових ресурсів, а можливості отримання доходів та позик тимчасово обмежені.

Зарубіжний досвід удосконалення управлінських технологій фінансової політики у системі соціально-економічного розвитку держави стане вкрай доцільним для повоєнної України, коли стане вибір між можливими варіантами проведення жорсткої регламентації, помірної регламентація, або політики мінімальних обмежень. З огляду на досвід проведення фінансової політики у розвинених країнах світу, варіант з жорсткою регламентацією виглядає доволі малоімовірним. Країна вже має сумний історичний досвід проведення подібної політики. Безперечно, на певному етапі історичного розвитку можуть скластися такі обставини, при яких фінансова політика жорсткої регламентації має право на існування та дає потрібний результат в короткостроковій перспективі. Але для сталого соціально-економічного розвитку більш привабливим виглядає варіант реалізації фінансової політики мінімальних обмежень.

Після руйнування соціалістичного табору Польща взяла курс на проведення політики «шокової терапії». Одним з важелів подолання негативних наслідків соціалістичного минулого була ліберальна політика, спрямована на розвиток ринкових відносин. Уряд надав максимальну свободу підприємцям для розвитку. Україна має скористатися досвідом сусідньої країни, яка вже є членом НАТО та Європейського Союзу.

Стосовно проведення фінансової політики дискреційної або вбудованих стабілізаторів. Вибір буде залежати від координації монетарної та фіскальної політики, що й визначить інструменти та способи її реалізації. Результат повинен проявитися у сталому зростанні ВВП, що розширює можливості

використання податкової бази. В свою чергу, збільшення податкових надходжень призведе до зростання можливостей бюджетів різних рівнів, що призведе до зростання платіжної спроможності населення та підприємців, попиту та пропозиції на ринку, пожвавленні виробництва товарів і послуг. Таким чином коло замикається і відбувається зростання обсягів виробленого продукту. Спостерігається рівновага на ринках на новому, більш високому рівні. Такий зв'язок між податками та ВВП можливий лише за умови використання системи збалансованих вбудованих стабілізаторів. При цьому дуже важливо забезпечити дієвість фінансових інструментів.

Разом з тим, існують обґрунтування управлінських технологій фінансової політики, що свідчать про користь скорочення податкових ставок.

При цьому приводяться наступні аргументи:

- скорочення податкових ставок до певної психологічної межі призводить до виходу частини економіки з тіньового сектору та призводить до зростання економічної активності, внаслідок чого обсяги податкових надходжень зростають;
- скорочення податкових ставок підвищує стимули до заощадження. Зростання заощаджень знижує процентну ставку і стимулює інвестиції;
- зменшення податків на прибутки корпорацій або прискорена амортизація збільшують частку прибутків, які залишаються після сплати податків, і тим самим безпосередньо сприяють збільшенню інвестицій;
- збільшення інвестицій призводить до зростання продуктивності праці, що означає виробництво більшої кількості товарів і послуг на одиницю витрат (зростання ефективності фінансової політики);
- зростання продуктивності праці уповільнює зростання витрат на одиницю продукції і, таким чином, інфляцію;
- скорочення податкових ставок сприяє зростанню реальних доходів населення та покращенню рівня життя (рис. 3.3).

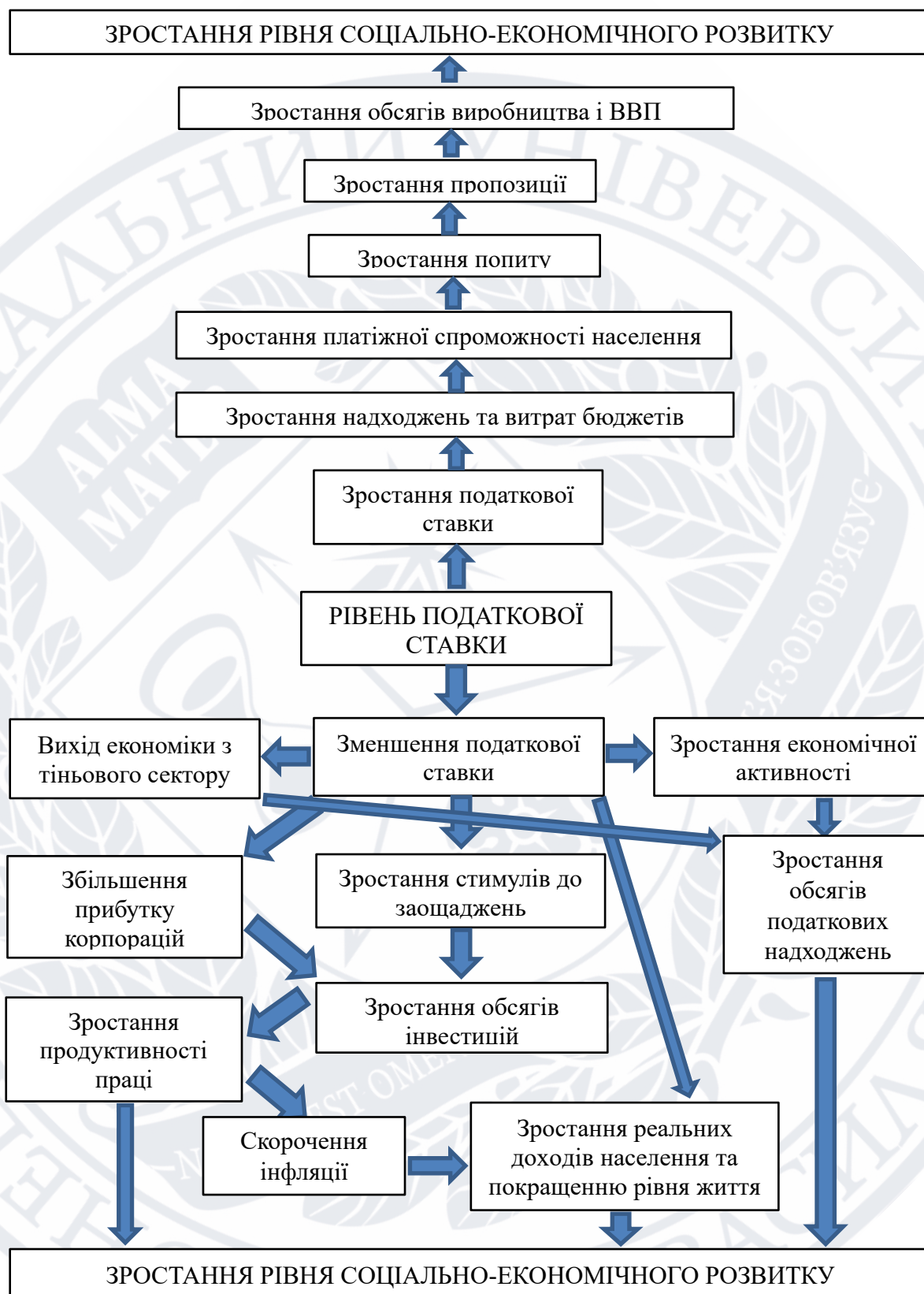

Рисунок 3.3. Вплив величини податкової ставки на рівень соціально-економічного розвитку

Джерело: розроблене автором

Результативність фінансової політики залежить не тільки від її обґрунтованості, але й від того, як реалізуються механізми її здійснення. Фінансову політику держава реалізує за допомогою фінансового механізму, склад і структура якого визначаються рівнем розвитку економіки, відносинами власності, історичними та національними особливостями. Однією з умов вдалого функціонування фінансового механізму є відповідне нормативно-правове забезпечення. До складу фінансового механізму традиційно входять: фінансові методи, фінансові важелі, фінансові інструменти, що включають нормативно-правове забезпечення, організаційне та інформаційне забезпечення (рис. 3.4).

Рисунок 3.4. Фінансовий механізм реалізації фінансової політики

Джерело: побудовано автором

Підвищити ефективність фінансової політики України у повоєнний період має такий фінансовий інструмент як інформаційне забезпечення. Достовірна, своєчасна, зрозуміла інформація є запорукою прийняття оптимальних фінансових рішень, спрямованих на забезпечення соціально-економічного розвитку. До джерел фінансової інформації належать показники, що характеризують макроекономічний розвиток країни, окремих галузей, кон'юнктуру фондового і грошового ринків, повідомлення про фінансову діяльність контрагентів і конкурентів, фінансова звітність суб'єктів господарювання тощо.

Організаційне забезпечення фінансового механізму реалізації фінансової політики визначає систему фінансових органів та інституцій, їх функції та повноважень з метою досягнення координації дій усіх суб'єктів. Стратегічне управління фінансовою системою в Україні здійснюють найвищі органи державної влади і управління: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, апарат Президента. Оперативне управління фінансами здійснюють фінансові органи управління (Рахункової палати Верховної Ради України, Міністерства фінансів, Державного казначейства, Державної контрольно-ревізійної служби, Державної податкової служби, Пенсійного фонду; Фондів соціального страхування тощо) і фінансові інститути (Національний банк України, банки і небанківські кредитні установи, страхові компанії, фондові біржі, інститути спільного інвестування тощо).

Через норми фінансового права, елементи фінансової системи і фінансового механізму здійснюється реалізація положень концепції соціально-економічного розвитку держави. Тому, якщо відсутня загальна концепція соціально-економічного розвитку країни, то навряд чи можна говорити про будь-яку фінансову політику в державі.

У відповідності до принципів соціально-економічного розвитку України у повоєнний період, фінансова політика має бути спрямована на:

- зростання ВВП;
- стабільність національної валюти;

- підвищення достатку громадян;
- розвиток підприємництва;
- створення конкурентного середовища на вітчизняному економічному просторі;
- створення сприятливого інвестиційного клімату для залучення іноземного капіталу в національну економіку;
- забезпечення розвитку галузей економіки, що забезпечують розширене відтворення;
- цифрову трансформацію фінансової системи;
- подолання кризи неплатежів;
- сприяння підвищенню кредитної спроможності та стійкості банків.

Таким чином, перспективи удосконалення управлінських технологій фінансової політики України у системі соціально-економічного розвитку держави з урахуванням зарубіжного досвіду пов'язані з наступним:

- 1) державні позики необхідно розглядати не як джерело формування доходної частини бюджету, а як спосіб тимчасового поповнення бюджетного фонду через необхідність їх повернення з процентами;
- 2) грошову емісію держава має застосувати у крайньому випадку, коли для вирішення невідкладних витрат немає достатньої кількості фінансових ресурсів, а можливості отримання доходів та позик тимчасово обмежені;
- 3) для сталого соціально-економічного розвитку більш привабливим виглядає варіант реалізації фінансової політики мінімальних обмежень;
- 4) проведення фінансової політики на основі використання системи збалансованих вбудованих стабілізаторів.
- 5) проведення фінансової політики держави за допомогою фінансового механізму, склад і структура якого визначаються рівнем розвитку економіки, відносинами власності, історичними та національними особливостями.

Висновки до розділу 3

Напрями вдосконалення архітектури фінансової політики України в контексті соціально-економічних наслідків у повоєнний період включають:

- застосування цифрових технологій, які повинні змінити фінансову політику України, прискорити існуючі технології та призвести до принципово нових методів використання потенціалу фінансової системи країни;
- вдосконалення змісту етапів формування і реалізації фінансової політики, що спрямовані на визначення визначити потреби суспільства та стратегію розвитку країни. Зокрема, слід провести оцінку фінансових можливостей територіальної системи, визначити конкретну ціль фінансової політики, зробити кроки з реалізації фінансової політики та організувати контроль за ступенем її відповідності запланованим стандартам;
- цифрове забезпечення функціонування фінансового механізму, яке повинно гармонічно увійти до кожного важеля фінансового механізму. Введення цифрового забезпечення у кожен ланку фінансового механізму призведе до якісного зростання параметрів впровадження фінансової політики;
- зміни в організації нормативно-правового забезпечення фінансової політики. Пропонується ввести консультативний орган, основною функцією якого буде підготовка та подання до Верховної Ради України та інших компетентних державних органів пропозицій щодо законодавчого забезпечення фінансової політики та підвищення її ефективності. Тобто ця структура не повинна приймати законодавчі акти. Її функція – тільки приймати пропозиції та проводити первинну оцінку фахівцями з пропозицій перспективності даної законодавчої ініціативи для підвищення ефективності фінансової політики України та її регіонів, місцевих органів влади.

Фінансову політику держава реалізує за допомогою фінансового механізму, склад і структура якого визначаються рівнем розвитку економіки, відносинами власності, історичними та національними особливостями. Для сталого соціально-економічного розвитку повоєнної України більш

привабливим виглядає варіант реалізації фінансової політики мінімальних обмежень. Зв'язок між податками та ВВП можливий лише за умови використання системи збалансованих вбудованих стабілізаторів. Результативність фінансової політики залежить не тільки від її обгрунтованості, але й від того, як реалізуються механізми її здійснення.

У відповідності до принципів соціально-економічного розвитку України у повоєнний період, фінансова політика має бути спрямована на:

- зростання ВВП;
- стабільність національної валюти;
- підвищення достатку громадян;
- розвиток підприємництва;
- створення конкурентного середовища на вітчизняному економічному просторі;
- створення сприятливого інвестиційного клімату для залучення іноземного капіталу в національну економіку;
- забезпечення розвитку галузей економіки, що забезпечують розширене відтворення;
- цифрову трансформацію фінансової системи;
- подолання кризи неплатежів;
- сприяння підвищенню кредитної спроможності та стійкості банків.

Перспективи удосконалення управлінських технологій фінансової політики України у системі соціально-економічного розвитку держави з урахуванням зарубіжного досвіду пов'язані з наступним:

- 1) державні позики необхідно розглядати не як джерело формування доходної частини бюджету, а як спосіб тимчасового поповнення бюджетного фонду через необхідність їх повернення з процентами;
- 2) грошову емісію держава має застосувати у крайньому випадку, коли для вирішення невідкладних витрат немає достатньої кількості фінансових ресурсів, а можливості отримання доходів та позик тимчасово обмежені;

3) для сталого соціально-економічного розвитку більш привабливим виглядає варіант реалізації фінансової політики мінімальних обмежень;

4) проведення фінансової політики на основі використання системи збалансованих вбудованих стабілізаторів.

5) проведення фінансової політики держави за допомогою фінансового механізму, склад і структура якого визначаються рівнем розвитку економіки, відносинами власності, історичними та національними особливостями.

ВИСНОВКИ

Особливості архітектури фінансової політики України в передвоєнний період у системі соціально-економічного розвитку держави визначалися тим, що стратегічне управління в галузі фінансової політики України здійснювали найвищі органи державної влади і управління: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, апарат Президента. Оперативне управління фінансами здійснював безпосередньо фінансовий апарат, який складається з фінансових органів управління (Рахункової палати Верховної Ради України, Міністерства фінансів, Державного казначейства, Державної контрольно-ревізійної служби, Державної податкової служби, Пенсійного фонду; Фондів соціального страхування тощо) і фінансових інститутів (Національний банк України, банки і небанківські кредитні установи, страхові компанії, фондові біржі, інститути спільного інвестування тощо).

Координують процес оперативного управління фінансовими потоками Міністерство фінансів і Центральний банк. Головною функцією Міністерства фінансів є розробка принципів та реалізація фінансової та фіскальної політики країни. Міністерство фінансів складає проект Державного бюджету і забезпечує його виконання.

Архітектура фінансової політики України зазнала змін для потреб ведення війни та бойових дій. Дії органів державної влади спрямовані на забезпечення ефективного функціонування бюджетної сфери. В умовах військової агресії росії необхідно приймати швидкі та ефективні заходи, що спрямовані на стабілізацію ситуації в країні, організацію функціонування фінансової системи, забезпечення фінансової стабільності, забезпечення безперервного виконання місцевих бюджетів.

Моніторинг результативності інституційних засад фінансової політики держави у передвоєнний та воєнний періоди свідчить про значну різницю між номінальним та реальним ВВП, про падіння показнику номінального ВВП у доларовому еквіваленті. Під час аналізу доходної частини бюджету було

визначено, що з початку повномасштабного вторгнення стрімко зросла частка, що припадає на закордонні надходження, що може призвести до фінансової залежності від інших держав. У структурі доходів державного бюджету України у 2023 році найбільша частка все ще припадала на податкові надходження, проте знову скоротилася і сягала вже лише приблизно 43 відсотки.

Аналіз ефективності управлінських технологій та соціально-економічних критеріїв фінансової політики держави свідчить про збільшення дефіциту державного бюджету. Провідна позиція до повномасштабного вторгнення була у категорії «Соціальний захист та соціальне забезпечення» (22,77%), другу позицію серед категорій витрат займав напрямок «Загальнодержавні функції» (13,87%). Видатки на оборону збільшилися під час війни і перебільшили половину загальної сукупності у 2023 році. Спостерігається тенденція до зменшення категорій «Соціальний захист та соціальне забезпечення» до 12,19%, «Громадський порядок, безпека та судова влада» до 13,44%, «Охорона здоров'я» до 4,57%, «Освіта» до 1,49%.

Результатом імплементації зарубіжного досвіду побудови і реалізації фінансової політики держави до українських реалій є реформування фінансової системи, здійсненні структурних трансформації в економіці, покращення інвестиційного клімату, підвищення конкурентоспроможності української економіки, підвищення ефективності використання виробничих ресурсів, науково-технологічного, та людського потенціалу, створення механізму перетворення нагромаджень в інвестиції, перерозподілу капіталу та забезпечення прозорості фінансових потоків, забезпечення стабільності податкової системи, мінімізація зловживань у фінансовій сфері.

Напрями вдосконалення архітектури фінансової політики України в контексті соціально-економічних наслідків у повоєнний період включають:

- застосування цифрових технологій, які повинні змінити фінансову політику України, прискорити існуючі технології та призвести до принципово нових методів використання потенціалу фінансової системи країни;

- вдосконалення змісту етапів формування і реалізації фінансової політики, що спрямовані на визначення визначити потреби суспільства та стратегію розвитку країни. Зокрема, слід провести оцінку фінансових можливостей територіальної системи, визначити конкретну ціль фінансової політики, зробити кроки з реалізації фінансової політики та організувати контроль за ступенем її відповідності запланованим стандартам;
- цифрове забезпечення функціонування фінансового механізму, яке повинно гармонічно увійти до кожного важеля фінансового механізму. Введення цифрового забезпечення у кожен ланку фінансового механізму призведе до якісного зростання параметрів впровадження фінансової політики;
- зміни в організації нормативно-правового забезпечення фінансової політики. Пропонується ввести консультативний орган, основною функцією якого буде підготовка та подання до Верховної Ради України та інших компетентних державних органів пропозицій щодо законодавчого забезпечення фінансової політики та підвищення її ефективності. Тобто ця структура не повинна приймати законодавчі акти. Її функція – тільки приймати пропозиції та проводити первинну оцінку фахівцями з пропозицій перспективності даної законодавчої ініціативи для підвищення ефективності фінансової політики України та її регіонів, місцевих органів влади.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Україна 2014-2015: долаючи виклики (аналітичні оцінки). Центр Разумкова. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2014-2015_Pidsumky.pdf (дата звернення 15.12.2023)
2. Прогноз економічного і соціального розвитку України. URL: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=63b63994-6f7c-4a31-ab33-562a0ff402a8&tag=PrognozEkonomichnogoISotsialnogoRozvitkuUkraini> (дата звернення 15.12.2023)
3. Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2022 р. № 252. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 15.12.2023)
4. Про національну безпеку України: Закон України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T182469> (дата звернення 15.12.2023)
5. Закон України від 03.03.2022 № 2118-IX. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#Text> (дата звернення 15.12.2023)
6. Латковський П.П. Фінансова політика в умовах військового стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 223–227. URL: <http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/44.pdf> (дата звернення 15.12.2023)
7. Бюджетний кодекс України 10.08.2010 № 2456–XVII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення 15.12.2023)
8. Волощук, М.Г. Фінансове право : навч. посіб. Вид. 3-тє, допов. та перероб. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2017. 244 с
9. Закон України. Про внесення змін до розділу VI "Прикінцеві та перехідні положення" Бюджетного кодексу України та інших законодавчих

актів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2134-20#Text> (дата звернення 15.12.2023)

10. Указ Президента України №64/2022. Про введення воєнного стану в Україні. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення 15.12.2023)

11. Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP210590> (дата звернення 15.12.2023)

12. Барський Ю.М. та ін.. ФІНАНСИ: Навчальний посібник. -Луцьк: РВВ ЛНТУ,2010. 570 с.

13. Валовий внутрішній продукт (ВВП) в Україні 2023. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/> (дата звернення 15.12.2023)

14. Державний веб-портал бюджету для громадян. Показники 2018 року. URL: <https://openbudget.gov.ua/?month=12&year=2018&budgetType=NATIONAL> (дата звернення 15.12.2023)

15. Державний веб-портал бюджету для громадян. Показники 2019 року. URL: <https://openbudget.gov.ua/?month=12&year=2019&budgetType=NATIONAL> (дата звернення 15.12.2023)

16. Державний веб-портал бюджету для громадян. Показники 2020 року. URL: <https://openbudget.gov.ua/?month=12&year=2020&budgetType=NATIONAL> (дата звернення 15.12.2023)

17. Державний веб-портал бюджету для громадян. Показники 2021 року. URL: <https://openbudget.gov.ua/?month=12&year=2021&budgetType=NATIONAL> (дата звернення 15.12.2023)

18. Державний веб-портал бюджету для громадян. Показники 2022 року. URL:

<https://openbudget.gov.ua/?month=12&year=2022&budgetType=NATIONAL>

(дата звернення 15.12.2023)

19. Державний веб-портал бюджету для громадян. Показники 2023 року. URL:

<https://openbudget.gov.ua/?month=10&year=2023&budgetType=NATIONAL>

(дата звернення 15.12.2023)

20. 10 найбільш ліберальних країн у світі. URL: <https://uk.history-hub.com/10-naibilsh-liberalnih-krayin-u-sviti> (дата звернення 15.12.2023)

21. Про основні напрями бюджетної політики на 2018–2020 роки: Постанова Верховної Ради України. 2017. Ліга: закон. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/DH53300A> (дата звернення 15.12.2023)

22. Світовий банк прогнозує уповільнення інфляції в Україні у 2019 році до 7,3%. РБК Україна. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/vsemirnyy-bank-prognoziruuet-zamedlenie-inflyatsii-1538655723.html> (дата звернення 15.12.2023)

23. Economic Indicators for over 200 countries. The Global Economy. 2017. URL: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/wb_political_stability (дата звернення 15.12.2023)

24. Обозна А.О., Клімова М.В. Проблеми і перспективи економічного розвитку України в умовах євроінтеграції. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2017. Вип. 3 (8). С. 30–32.

25. Щетинін А. І., Ульянова Л. П., Чайка Ю. М. Дефіцит державного бюджету і державний борг України: сучасний стан та підходи до його покращення. *Економічний простір*. 2022. № 179. С. 37 - 43.

26. Шевчук О., Федішин О. Фінансово-правовий аспект державного бюджету та його роль у бюджетній системі України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 2. С. 100 - 105.

27. Тарасюк М. Формування доходів бюджету в умовах трансформації економіки. *Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту*. 2021. № 5. С. 63 - 71.

28. Сماشнюк О. В., Громова А. Є. Аналіз надходження прямих та непрямих податків до бюджету України. *Інноваційний розвиток: освіта та наука XXI століття*. 2020. Т. 3. С. 16 - 22.

29. Публічні фінанси: навчальний посібник; за ред. М. І. Карліна. Електронне видання. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2023. 358 с.

30. Ліснічук О. А., Медвідчук Л. О. Програмно-цільовий метод у плануванні державного бюджету. *Інноваційна економіка*, 2020. № 7 - 8 С.125 - 132.

31. Кириленко О., Малиняк Б. Видатки Державного бюджету України на вищу освіту в світлі запровадження середньострокового планування. *Вісник Економіки*. 2022. № 3. С. 152 - 168.

32. Євдокимов В. В., Свірко С. В. Бюджетний кодекс України як основний інструмент нормативно-правового супроводу державного управління бюджетною безпекою. *Наукові перспективи*. 2020. № 3. С. 191 - 203.

33. Гузар Б. С. Бюджетний контроль як складова бюджетного менеджменту та напрями його удосконалення. *Економіка та держава*. 2021. № 7. С. 66 - 70.

34. Бюджетна система України: навчальний посібник в схемах і таблицях. Дніпро: Монолит, 2021. 332 с.

35. Луніна І. О., Білоусова О. С., Фролова Н. Б. Особливості формування фіскального простору у воєнний та поствоєнний періоди. *Економіка та держава*. 2022. № 4. С. 20-28.

36. Радіонов Ю. Д. Державні фінанси в забезпеченні стабільності фінансової системи України. *Економіка України*. 2022. № 9. С. 77-98.

37. Звіт про фінансову стабільність, червень 2022. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-cherven-2022-roku> .

(дата звернення 15.12.2023)

38. Маршук Л. М., Мовчан Д. О., Покойовий О. О. Особливості фінансової системи в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. 2022. № 37. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1228> (дата звернення 15.12.2023).
39. . Замкова Н., Гнидюк І. Фінансова політика субнаціонального рівня. Вісник КНТЕУ. 2020. № 3. С. 66–78.
40. Нікітішин А. О. Податкова політика в умовах економічних перетворень : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 480 с.
41. Сьомченко В.В., Денисенко А.А. Доходи та видатки бюджету в системі соціально-економічного розвитку України. Приазовський економічний вісник. 2019. Вип. 4(15). URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/4_15_uk/11.pdf (дата звернення 15.12.2023).
42. Фінансування Державного бюджету України з початку повномасштабної війни. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/ukraines_state_budget_financing_since_the_beginning_of_the_full-scale_war-3435 (дата звернення 15.12.2023).
43. Канаєва Т., Галабурда А. Бюджетна політика держави в умовах воєнного стану. Scientia fructuosa (Вісник Київського національного торговельно-економічного університету). 2022. Том 144. № 4. С. 98–109.
44. Шевченко К. Фінансово-економічна політика за воєнного часу. 2022. URL: <https://profpressa.com/news/irino-proponuii-rozmistiti> (дата звернення 15.12.2023).
45. Чугунов І., Пасічний М., Нікітішин А. Доходи Державного бюджету України в умовах воєнного стану. Scientia fructuosa (Вісник Київського національного торговельно-економічного університету). 2022. № 5. URL: <http://journals.knute.edu.ua/scientia-fructuosa/article/view/1572/1497> (дата звернення 15.12.2023).
46. Нікітішин А.О. Фінансово-бюджетна та соціально-економічна безпека держави в умовах військової агресії. Економіка та суспільство. 2022. № 45. URL:

<https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1954/1881> (дата звернення 15.12.2023).

47. Неівестна О.В., Григорук А.А., Литвин Л.М. Сучасні інструменти підтримки фінансової стійкості України в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. 2022. Вип.39. URL: <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1401> (дата звернення 15.12.2023).

48. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. Київ: Національний банк України, 2021. 104 с. URL: <https://bank.gov.ua/ua/about/develop-strategy> (дата звернення 15.12.2023).

49. Огляд інструментів підтримки фінансової стійкості в умовах воєнного стану в Україні. Національний інститут стратегічних досліджень, 2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/> (дата звернення 15.12.2023).

50. Основні засади грошово-кредитної політики на період воєнного стану. Київ: Рада Національного банку України, 2022. 5 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MPG-ml_2022.pdf?v=4

51. Стояненко І.В., Грабовська Н.В. Особливості оподаткування бізнесу в Україні в умовах воєнного стану. 2022. С. 200–203. URL: <https://cutt.ly/nZPoFC4>